

2

**Maraş'ın
İşgali ve
Kurtuluşu**

**Occupation
and Liberation
of Maraş**

Nejla Günay

Maraş'ın İşgali ve Kurtuluşu

Nejla Günay*

Özet

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Maraş İngiliz askerleri tarafından işgal edildi. İngilizler geri dönen Ermenileri şehrin yüksek ve stratejik noktalarında topladılar ve Türklerle karşı karşıya gelmelerine müsaade etmediler. Türklerin yaşantısına ve idari işleyişe müdahale etmediler. Daha sonra İngiltere ve Fransa kendi aralarında Suriye Antlaşması'nı imzalayıp işgal bölgelerini yeniden tanzim ettiler. İngiltere, Fransa'nın Musul'u kendilerine bırakması karşılığında Çukurova ve havalisini Fransızlara terk etti. Bu, öteden beri Fransızlarla iyi ilişkiler kurup bir kısmı Katolik mezhebine geçen Ermenileri çok memnun etti. Maraş'ın Türk halkı ise işgale karşı Arslan Bey ve Kılıç Ali etrafında örgütlendi. Şehirde düşman işgali devam ettiği müddetçe Cuma namazı kılmayı reddetti. Kaleden Türk bayrağının indirilmesi Türkler arasında infiale sebep oldu. Fransız üniforması giyen Ermenilerin taşkınlıklarının artması üzerine Sütçü İmam ilk kurşunu attı. Şehirde bu şekilde başlayan çatışmalar 22 gün devam etti. Bu çalışmada Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın düşman işgalinden kurtuluşu ele alınacaktır. Maraş'ın işgalden kurtulan ilk yer olması sebebiyle Anadolu'da işgal altındaki diğer bölgelerin de kurtulabileceği umutlarının artması ve Türk milletinin birlik ve beraberlik duygusu içinde hareket etmesine vesile olması araştırılacaktır. Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden elde edilmiş belgeler kullanılacaktır. Çalışmada ayrıca savaşı bizzat yaşamış Türk ve Ermenilerin anılarıyla bu konuda daha önce yapılmış çalışmalara bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Ermeniler, Fransızlar, İngilizler, Maraş, İşgal, Zafer

---

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, ngunay[at]gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5895-8359

Occupation and Liberation of Maraş

Abstract

After the Armistice of Mudros was signed, Maraş was occupied by the British soldiers. The British gathered the returning Armenians at mountainous and strategic points of the city and did not allow them to come face to face with the Turks. They did not interfere with the daily lives of the Turks and the administrative functioning. Later, Britain and France signed the Syria Treaty between themselves and reorganized their occupation zones. England left Çukurova and its surroundings to the French in return for France leaving Mosul to British hands. This pleased the Armenians, some of whom were Catholics and established good relations with the French. On the other hand, Turks of Maraş, organized around Arslan Bey and Kılıç Ali against the occupation. They refused to perform Friday prayers as long as the enemy occupation continued. The lowering of the Turkish flag from the castle caused outrage among the Turks. Sutcu Imam fired the first bullet when the atrocities of Armenians wearing French uniforms increased. Following this, the clashes continued for 22 days. In this study, the national struggle of Maraş and the liberation of Maraş from the enemy occupation will be discussed. The fact that Maraş was the first place to be liberated from occupation raised hopes that other occupied regions in Anatolia could also be liberated and led the Turkish nation to act in a sense of unity and solidarity will be investigated. In this study, documents obtained from the Presidency of State Archives and Ankara University Turkish Revolution History Institute Archive will be used. The memoirs and personal experiences of the Turks and Armenians who lived through the war and previous studies on the subject. will also be examined in the study.

Keywords

Armenians, French, British, Maraş, Occupation, Victory

1. Giriş: Maraş'ın İşgali

1.1. Maraş'ın İngilizler Tarafından İşgal Edilmesi

Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre müttefikler ancak Toros tren geçidini ve müttefikler için bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olabilecek herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilirlerdi. Ancak Toroslarda müttefiklerin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir tehlike yoktu. En azından böyle bir tehlike, Fransızlar ateşkes antlaşmasının maddelerini ihlal edene kadar yoktu. Diğer taraftan Çukurova'daki hiçbir vilayetin işgal edilmesini gerektirecek geçerli bir neden yoktu.¹ Buna rağmen Maraş'ın işgal edileceğine dair duyular alınmaktaydı. Bu sebeple Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Maraş Askerî Komutanlığına Maraş'taki silah ve cephanenin ivedilikle Ceyhan nehrinin batısına kaydırılıp uygun yerlerde saklanmasını emretti.² Şehirde Teğmen Cemal kumandasında bir bölük asker vardı. Teğmen Cemal bu emri derhal yerine getirerek Maraş'ta bulunan silah ve cephaneyi Süsükürdü ve Köşürge ormanlık arazilerine sakladı. Oradan da Kayseri'ye gönderdi.³

Osmanlı askerinin şehri terk etmesinin ardından mütarekeye aykırı olarak 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. Maraş halkı, işgali engellemek amacıyla Maraş-Narlı arasındaki Aksu Köprüsü'nü yıktı. Aksu Köprüsü'nü yıkma görevini Sarıca köyünden 14 yaşındaki Ali üstlenmişti. Ali gibi nice çocuk büyükleriyle beraber bu millî görevi büyük bir başarıyla üstlenecek ve kendilerine verilen görevi büyük bir özveriyle yerine getirecektir. Sarıbrahimli köyünden Duran da tıpkı Ali gibi cepheye, su ve cephane taşıma, tren raylarını sökerek düşmanın hareketlerini kısıtlama, haber taşıma gibi lojistik görevleri özveriyle başarmış ve millî mücadelenin seyrini etkilemiştir.⁴ Ancak bu ve benzeri önlemler şehrin işgal edilmesini önleyemedi. İngilizler küçük bir köprü kurmak suretiyle Aksu Çayı'nı geçip Maraş'a doğru ilerleyişlerine devam ettiler. Ermeniler, İngiliz işgalini sevinçle karşıladılar.⁵ İngiliz İşgal Komutanı, nizamiye bahçesinde nöbet tutan bir Osmanlı erine bahşiş vermek istediğinde reddedildi ve "*Ben istemem, Allah bana dinimi imanımı versin.*" cevabını aldı. Kayısı bahçesi olan Alish Hacı'ya bahçesini kullanmak için para teklif eden İngilizler, ondan da red cevabı aldılar.⁶

İngiliz İşgal Kumandanlığı şehre girdikten sonra dört maddeden oluşan bir beyanname yayınladı. Beyannamede şunlar ifade ediliyordu⁷:

-
- ¹ Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, çev. Mehmet Tuncel, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006, s. 255.
  - ² Yaşar Arslanyürek, "İngilizlerin Maraş'ı İşgali", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (Özel Sayı), 2020, s. 22.
  - ³ Hasan İzzet Altınanıt, *Millî Mücadelede Güney Cephesi İşgal*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2016, s. 162.
  - ⁴ Yalçın Özalp, *Mustafa Kemâl ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi*, Ankara: Semih Ofset, 1984, s. 196.
  - ⁵ F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 11, sayı 22, Yaz 2018, s. 208-209.
  - ⁶ Serdar Yakar, haz. *Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2012.
  - ⁷ Arslanyürek, *İngilizlerin Maraş'ı*, s. 26.

1. Maraş'ta cemaatler arasında asayişsizlik olduğu
2. İngiliz birliklerinin asayişi sağlamak ve bu konuda yerel hükümete yardım edeceği
3. Türk memurların İngilizlerin gözetiminde görevlerini yapmaya devam edebilecekleri
4. Bütün Türk memurların İngiliz komutanlara yardım etmesinin beklendiği

Maraş'a ilk olarak çoğunluğu Hintli 600 kişiden oluşan bir alay süvariden ibaret İngiliz birliği girerek Amerikan Koleji, Abarabaşı Kilisesi, Ermeni ve Katolik kiliseleriyle Alman Çiftliği binalarına yerleşti. Maraş'ta Türk birliklerinden sadece kışla muhafızlığı görevi verilen Teğmen Cemal kumandasında bir takım piyade birliği bulunmaktaydı.⁸ İngilizler şehre girer girmez buradaki İttihat ve Terakki Fırkası binasını basıp bütün belgelerine el koydular.⁹

Maraş'ta İngiliz işgali yaklaşık sekiz ay sürdü. Bu dönemde Ermeniler, işgali fırsat bilip Türklerden intikam alma hevesine düştüler. İşgalcilerle birlikte hareket eden Ermeniler isim ve kılık değiştirerek kiliselere sığındılar. Kendi rızasıyla daha önce Müslüman olmuş kadınlar, Hristiyanlığa dönmeleri için baskıya maruz kaldılar. Mesela İsa Divanlı Mahallesi'nden Karaküçükzade Hacı Mehmet Efendi'nin gelinine aynı baskı yapıldı. Hatta zorla evinden alınıp götürüldü. Ancak kısa süre sonra vefat etti. Kayınpederi de bu olaydan çok etkilenerek hastalandı ve öldü. Ermeniler onun cenazesinin defnedilmesini bir hafta engellediler.¹⁰ Bu, şehirde infiale sebep olan olaylardan biridir. İngilizler, Ermenilerin tahriklerine kapılmamak suretiyle şehirde tansiyonun yükselmesine sebep olabilecek olaylara izin vermediler.¹¹ Osmanlı hükümeti, Müslüman olan kadın ve kızların eğer isterlerse ailelerine ve eski dinlerine dönebileceğini belirtti.¹² Hükümet işlerine de müdahale etmediler. Ancak bir çatışma olması ihtimalinde Ermenileri koruyacak tedbirler almayı ihmal etmediler. Mesela geri dönen Ermenileri, kendi kasaba ve köyleri yerine topluca Maraş'ın içine ve Süleymanlı'ya yerleştirmek suretiyle onları belli bölgelerde özellikle de şehrin yüksek ve stratejik kesimlerinde topladılar.¹³ İngiliz işgalci güçleri içinde bulunan Hintli askerlerin Müslüman olması Maraşlıların bu güce tepkisini yumuşatan bir etki yarattı. Hatta Hintli askerlerle dostluk kuran eşraf, onların Maraş halkına gizlice silah temin etmesini sağladı.¹⁴ Ekim 1919'dan itibaren İngilizlerin

⁸ Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE). İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH). Kutu:184, Gömlek: 206, Fh.: 206-1.

⁹ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Dâhiliye Şifre Kalemî Belgeleri* (DH. ŞFR). 97/169 (1337 C 14/15 Şubat 1919).

¹⁰ Adil Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, Bas. Ali Rıza Pişkin, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1942, s.

¹¹ Ahmet Can Hacıoğlu, "İngiliz Arşiv Belgelerinde Mondros Mütarekesi Sonrası Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'da İngiliz Faaliyetleri", Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2022, s. 248.

¹² BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23/9 Mayıs 1919).

¹³ Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 10.

¹⁴ Arslanyürek, *İngilizlerin Maraş'ı*, s. 33; Özalp, *Mustafa Kemâl*, s. 26.

yerini Fransızların alacağı söylentisi ortaya çıktı. Bu, Maraş'ın Müslüman halkı tarafından endişeyle karşılandı. Çünkü Maraş'ta uzun yıllardır Fransa ile yakın ilişkileri olan bir Katolik Ermeni cemaati vardı. Üstelik bu cemaatin içinde çok varlıklı ve etkili aileler vardı. Bunlardan biri olan Hırlakyan ailesi bütün Fransız ordusunu finanse edebilecek ekonomik güce sahipti. Agop Hırlakyan 1914 seçimlerinde Osmanlı Mebusân Meclisi'nin tek Katolik Ermeni mebusuydu ve Maraş'tan seçilmişti.¹⁵ Bütün bunlar sebebiyle Müslümanlar, Ermenilerin Fransızlar üzerinde etkili olabileceği endişesine kapılmışlardı.¹⁶ Katolikler ister Suriyeli ister Ermeni olsun Fransızlarla aynı dine inanmaktaydı. O yüzden Fransız ordusunun gelişini büyük bir coşkuyla karşıladılar. Hatta Fransız ordusunda yer alan Ermeni askerlerin Müslümanlara saldırması, bir Müslüman kadının yüzündeki peçeyi açmaya kalkışması ve bir Müslüman muhacirin Ermeniler tarafından öldürülmesi şehirde gerginliğe sebep oldu.¹⁷ Diğer taraftan Rumlar da bu işgali coşkuyla karşılamışlar ve her tarafı Yunan bayraklarıyla donatmışlardı. Onlara göre Fransızlar tarafsız davranacak ve Rumların da bağımsızlığını bahşedeceklerdi.¹⁸

1.2. İngilizlerin Maraş'ı Fransızlara Devretmesi

Maraş'ın Fransızlara devredileceğinden Türk askerî yetkililerinin de haberdar olduğu ve bölgede ilave tedbirler alınması gerektiğini tartıştıkları, XIII. Kolordu Kumandanlığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgraftan anlaşılmaktadır. Buna göre;

Bölgenin İngilizlerce tahliye edilip onların yerini Fransız ordusunun alacağını kesinleştirdiği, Fransızların Maraş, Antep ve Urfa'da kendilerine bağlı bir Ermeni devleti kurabileceklerinin iddia edildiği ve Fransız işgalinin kuzeye doğru genişleyebileceği, bunun önlenmesi için Malatya'da bulunan 12. Süvari Alayı'nı iki dağ topu ve iki makineli tüfekle takviye edip Besni'de mevzilendirdikleri, Fransız işgalinin Diyarbakır'a kadar genişlemesi ihtimaline karşı Karaburun ve Viranşehir'de kuvvetler bulundurulduğu, Elbistan'da da Üçüncü Kolordu'dan bir kuvvet bulundurulmasının yerinde olacağı... bildirildi.¹⁹

Güneydeki gelişmeleri yakından görmek amacıyla Sivas'tan Elbistan'a gelen Üçüncü Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Selahattin Bey, Maraş'ın Fransız işgaline bırakılacağını gözlemleyerek²⁰ Sivas'taki vekiline konuyla ilgili bazı talimatlar verip şu tedbirlerin alınmasını emretti:

¹⁵ Bkz. Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*, İstanbul: IQ Yayınları, 2007, s. 113, 115; Nejla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 277.

¹⁶ ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 112, Fh. 112-1.

¹⁷ ATASE. İSH. Kutu: 97, Gömlek: 128, Fh. 128-1.

¹⁸ Paul du Véou, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, (çev. Reşat Gögen, "Kilikya Faciası" 1919-1922 Siyasî ve Askerî Olaylar, adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937, s. 35.

¹⁹ Ünalp, *Birinci Dünya*, s. 209.

²⁰ TİTE. 148/2 (06.11.1335).

Bölgeye Fransız kuvvetleri gelmeden orada fiilen millî teşkilatın kurularak, milletin haklarına sahip çıkması, işgale karşı koyması kutsal vazifedir. Maraş'ı ve bunun yanında Antep'i mümkün olduğu takdirde Üçüncü Kolordu koruyacaktır. Elbistan, Maraş ve Antep'te millî direniş teşkilatı düzenlenecek ve tertip edilecektir. Malatya'dan Maraş'a askerî müfreze gönderilmesi düşünülmektedir. Üçüncü Kolordu'nun Maraş'taki millî kuvvetleri ele alması ve organize etmesi için acele olarak Aziziye'den bir süvari takımının güneye gönderilmesi gereklidir. Sivas'tan bir subay ile iki hafif makineli tüfek bu müfreze yetişmek üzere yollanmalı ve müfrezenin masrafları verilmelidir. Müfreze subayı Elbistan ve Maraş'taki durumdan telgrafla kolorduya bilgi verecektir. Hristiyanların mal ve canlarına dokunulmaması müfrezenin en kısa zamanda hareket etmesi ve hareketinin gizli tutulması gereklidir.²¹

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Maraş'ın işgalini İstanbul'da Çanakkale Mevkii Müstahdem Kumandanı Şevket Bey'e bildirdi.²² Ahali de Maraş'ta durumun daha da kötüleşmesi ihtimali ortaya çıkınca merkez hükümetten yardım istedi.²³ Ancak Maraşlılara, sulh yapılma ihtimalinin olduğu bir dönemde Fransızlar saldırmadıkça olaylar çıkmasına sebep olabilecek davranışlarda bulunmamaları tavsiye edilerek herhangi bir yardım gönderilmedi.²⁴ Sivas'ta faaliyet gösteren Heyet-i Temsiliye ise Maraş'a sahip çıkarak şehrin inzibat ve harekât açısından Üçüncü Kolorduya, Maraş Mutasarrıflığı dâhilindeki Maraş, Pazarcık ve Elbistan'ı idare açısından Sivas'a bağladı.²⁵ Bunun gerekçesini, Mustafa Kemal Paşa Kılıç Ali'yi bu görevi vermek için yanına çağırduğunda Urfa-Maraş-Antep bölgesinde teşkilatlanmanın önemini özetle şu şekilde ifade ederek belirtti:

Seni Maraş-Antep havalisinde millî kuvvetler teşkilâtını yapman için oraya gönderiyorum...Düşmanların amacı, Ege'de Yunan işgalini serbest bırakırken kendi ellerindeki toprakları bizden koparacaklarıyla genişletmek ve bağımsız Türk devletine imkân vermemek...İlk anda Fransızları karşımızda buluyoruz...Bugün için en buhranlı bölge Urfa-Maraş-Antep...Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık, fedakâr insanlardır...²⁶

Kılıç Ali, yanına Ali Çavuş'u da alarak 19 Ekim 1919'da Elbistan'a doğru yola çıktı. Buraya geldiğinde ilk işi Millî Mücadele'ye taraftar olmayan Kürt ve Çerkez liderlerini kazanıp Elbistan kaymakamını görevden uzaklaştırmaya çalışmak oldu. Kılıç Ali, teşkilatın ve harekâtın sağlıklı yürütülebilmesi için üç Maraşlı ve üç Antepliden oluşan bir heyet

²¹ ATASE. İSH. Kutu: 33, Gömlek: 114, Fh. 114-1. Ayrıca bkz. Akbıyık, *Millî Mücadelede*, s. 170-171.

²² ATASE. ATAZB. Kutu: 25, Gömlek: 144, Fh. 144-4. Ek.4.

²³ ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 166, Fh. 166-1. Ayrıca bkz. Nejla Günay, "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, s. 52.

²⁴ ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 167, Fh. 167-1.

²⁵ ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 6, Fh. 57-1.

²⁶ *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, der. Hulusi Turgut, 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 83.

kurdu. Maraş'tan Arslan Bey, Evliya Efendi ve Hafız Ali Efendi heyette yer alan isimlerdi. Antep'ten ise Heyet-i Merkeziye'den Sadık, Kasım ve Mülazım Mustafa Efendi vardı. Kılıç Ali oluşturduğu bu isimlerle kongre niteliği taşıyan bir toplantı yaparak iki şehirdeki harekât tarzını belirledi. Yeni semt ve mahalle teşkilatıyla herhangi bir kuşatmaya karşı alınacak önlemlerle şehirlerin savunma ve direnme yetenekleri ortaya çıkarıldı.²⁷

1.3. Maraş'ın Fransızlar Tarafından İşgal Edilmesi ve Fransız Birliklerinin Maraş'taki Durumu

İngilizler, 15 Eylül 1919'da Fransızlarla Suriye Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşmanın hükümleri gereği 1 Kasım 1919'da Maraş'ı Fransızlara teslim ederek çekildiler.²⁸ Fransız işgali Maraş'taki Ermeniler tarafından coşkuyla karşılandı. Şehirdeki Ermeniler Fransız ordusunu “Yaşasın Kilikya Bayrağı! Kahrolsun Türkiye” nidalarıyla karşıladı. Fransız ordusunu karşılayanlar arasında Sis Katogikosu Sahag II ile Doğu Lejyonu Komutanı Mihran Damadyan da vardı. Bu, Müslüman halkı çok tedirgin etti.²⁹ Ermeniler, Fransız ordusunu karşılariken davullar çalınarak coşkunun daha da artırılmasını planladılar. Bu amaçla Abdal Halil Ağa'dan davul çalmasını istediler. Halil Ağa bu isteği reddetti. Ermeniler sorun paraysa fiyatı artırabileceklerini söyleyince Abdal Halil Ağa şu cevabı verdi: “Bu para konusu değildir. Din ve millet konusudur. Siz kasnağımın içine altın doldursanız da bu tokmak bu davula vurmayacaktır.”³⁰

Fransızların sonbahardan itibaren Maraş'a silah sevkiyatını artırdığı görülmektedir. Şehirde 40000 Müslüman ve 20000 Ermeni vardı. Ermeniler de kendi aralarında birleşerek teşkilatlanıyorlardı. Her mahallenin gözcüleri, korucuları ve bu arada silahla teçhiz edilmiş serdengeçtileri bulunuyordu.³¹ Fransızların gelişiyile çok sevinen Ermeniler, Müslümanları rencide etmeye çalışıyorlar, bu da Müslümanların karşılık vermesine ve gerginliğin artmasına sebep oluyordu.³²

Fransız birliklerinin toplam mevcudu şe şekildeydi:

412. Piyade Alayı: Alay kurmay heyeti, Corneloup kıtalarıyla birlikte bulunan II. Bölük Urfa'da yerleşmiş III. Bölüğü hariç I. Tabur. Bu tabur 11 Ocak tarihinde Mersin'den Adana'ya nakledilmiş VI. Bölüğü de aynı zamanda ihtiva ediyordu. Haruniye'deki X. Bölükle değiştirilmiş olan Teğmen Latrille'nin takımı da Mamure'den kolordusuna iltihak etti. Adedi: 10 subay, 354 er, 75 hayvan.

²⁷ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç, s. 87.

²⁸ BOA. Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS). 56-1/42 (1338 M 26/21 Ekim 1919).

²⁹ Günay, *Millî Mücadele'nin*, s. 55; ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 115, Fh. 115-1. Ayrıca krş Richard G. Hovannisian, “The Postwar Contest for Cilicia and the “Marash Affair”, *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008, p. 501.

³⁰ Özalp, *Mustafa Kemâl*, s.41. Maraş'ın Fransız işgalinden kurtulmasından sonra Halil Ağa bunu davul çalarak coşkuyla kutlayacaktır.

³¹ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 129-130.

³² ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 5, Fh. 4-5.

XVIII. Afrika Avcı Taburu: Bunun I. Makineli tüfek bölüğü Osmanîye'den geçiş esnasında iltihak etmiştir. V. Bölük ve II. Makineli Bölük: Cerablus'tan geldi. 5 subay, 191 er ve 71 hayvan vardı.

Ermeni Lejyonu: Yüzbaşı Fontaine emrinde II. Tabur, Katma ve Cerablus'tan geldi: 10 subay, 394 er ve 79 hayvan.

Süvari Kuvvetleri: Teğmen Lager emrindeki Afrika avcılarında mürekkep yarım süvari bölüğü: 3 subay, 78 atlı avcı, 92 hayvan.

Umumi mevcut: 28 subay, 1017 er, 307 hayvan.³³

Türk yetkililer, işgalcilerin gücünü şu şekilde tespit etmişti:

Fransızların Adana Vilayetinde 156. Fırkaları vardır. Urfa, Antep ve Maraş livalarında ve hat güzergâhında mürettep bir Fırka bulunduğu tahmin edilmektedir. Fransızların Urfa'da iki piyade bölüğü, on iki makineli tüfek, bir top, bir takım süvari; Telebyaz'da bir piyade bölüğü, altı makineli tüfek; Akpınar'da bir piyade bölüğü; Cerablus'ta iki tabur ve bir karargâh, tekmil istasyonlarda otuzar, kırkar neferi bulunmaktadır.³⁴

Görüldüğü gibi Fransız kuvvetleri çeşitli bölgelere serpişmiş durumdadır. Mersin, Adana, İskenderun ve Tarsus gibi yerlerde de birer ikişer tabur bulundurdıkları da göz önüne alınırsa Fransızlar, Çukurova'yı Suriye'den daha çok takviye etmektedir. Bu da Fransızların Arap ve Türk millî kuvvetlerinin birleşmesini önlemek istediğini göstermektedir. Antep'te Fransız Şark Orduları Kumandanı General Gouraud, bir beyanname yayınlarak Padişahla Kilikya ve Şark arazisiyle Suriye'nin Fransız himayesine verildiğine dair bir antlaşma yapıldığını, herkesin Fransız silahlarına hürmet ederek işiyle meşgul olması gerektiğini ilan etti. Kolordu bu beyannameyi tekzip etse de "Kilikya ve Şark arazisi" sözü dikkat çekicidir.³⁵

2. Maraş'ta Müslüman Ahalinin Örgütlenmesi ve Maraş Kuvâ-yı Milliyesi'nin Kurulması

4-11 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongrede Millî Mücadele'nin temel esaslarını belirleyen ulusal kararlar alındı. Alınan kararlar *İrade-i Milliye* gazetesinde yayınlandı. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Sivas Kongresi'nde alınan kararları yol haritası olarak benimsedi.³⁶

³³ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 153-154.

³⁴ HTVD. Sayı: 35, yıl: 10, belge numarası: 861, Ankara (Mart) 1961.

³⁵ HTVD. Sayı: 35, yıl: 10, belge numarası: 861, Ankara (Mart) 1961.

³⁶ Ahmet Eyicil, "Maraş Savunması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 21, sayı 61, 2005, s. 50. Ayrıca bkz. Orhan, Doğan, "Millî Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep Bildiriler*, haz., Erdem Ünlen, Orhan Neçare, Yunus Emre Tansü ve Mehmet Biçici, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 167.

Maraş halkı Doktor Mustafa önderliğinde Fransızların Maraş'a gelme ihtimalini protesto etmek istedi.³⁷ Ancak Mutasarrıf, bir fayda getirmeyeceğini ileri sürerek buna engel oldu. Buna rağmen Doktor Mustafa, Ulu Cami'de halka hitaben bir konuşma yaparak Fransızların yakında Maraş'a geleceğini anlattı. Bundan cesaret alacak olan Ermenilerin Müslümanlara karşı katliam ve işkence yapabileceğinden bahsedip halkı, buna karşı koyabilmek için teşkilatlanmaya davet etti.³⁸ Millî mücadeleye önderlik yapabilecek isimler, Fransızların tutuklama ve Ermenilerin suikast ihtimallerine karşı karargâh olarak belirlenen Elbistan kazasına gitmeyi uygun buldu. Bu isimler arasında Doktor Mustafa başta olmak üzere Kadızade Hacı Hasan Efendi, oğlu Mehmet Ziya, Doktor Mustafa, Eczacı Ömer Lutfi, Katipzade Mehmet, Vehbizade Hasip, Kocabaşzade Ömer, Tapağın oğlu Mustafa ve İslâhiyeli Nazım bulunmaktaydı. Bu kişiler 28 Ekim 1919'da Elbistan'a giderek burada Kuvâ-yı Milliye'nin oluşturulup silah ve cephane temin edilmesine çalıştılar.³⁹ Öte yandan Develi, Darende gibi yerlerde Maraş'a gitmek üzere Kuvâ-yı Milliye birlikleri kuruldu.⁴⁰

Sulh Hâkimi Ali Rıza Bey ve arkadaşlarının gayretiyle Elbistan'da kuvvetli bir Heyet-i Merkeziye ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Mustafa Kemal Paşa, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey'e gönderdiği telgrafta; "Malatya'dan bir süvari bölüğü ile iki mitralyöz bölüğünün Elbistan'a doğru hareket ettiğini, bu kuvvetin millî teşkilatın dayanağı olacağını ve Elbistan deposundaki silah ve teçhizatın Kuvâ-yı Milliye'ye dağıtılmasına karar verildiğini..." bildirdi.⁴¹ Öte yandan III. Kolordu Kumandanlığı'na bağlı bazı kuvvetler Binbaşı Suzi Bey kumandasında Elbistan'a gönderildi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, daha önce istifa etmiş subaylardan Yüzbaşı Selim Bey (Yörük Selim) ile Yüzbaşı Asaf Bey'i (Kılıç Ali) de bölgeye göndermişti. Bu subaylar, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey ile Maraş ve civarında millî teşkilatı yaygınlaştırıp idare edeceklerdi. Bir süre sonra Binbaşı Suzi Bey Sivas'a dönecek, onun yerine Binbaşı Ali Bey gelecektir. Maraş'tan gelen heyet içerisinde ise Doktor Mustafa, kardeşi Eczacı Lutfi, Kadızade Hacı Hasan ile oğlu Ziya, Sarıkâtipoğlu Mehmet, Kocabaşoğlu Ömer ve Muallim Hayrullah bulunuyordu. Yapılan çalışmalar sonunda Maraş Kuvâ-yı Milliye teşkilatı kuruldu. Yüzbaşı Kılıç Ali Bey Pazarcık'ta Atmalı Aşireti Reisi Yakup Hamdi ve Memik Ağa ile hareket edecekti.⁴² Ona verilen görev Fransızların

³⁷ Fransızlarla Ermenilerin Maraş'ta yaptıkları katliamların protesto edilmesi hakkında bkz. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi* (TİTE). 20/122 (29.01.1336); TİTE. 19/87 (31.01.1336).

³⁸ Akbıyık, *Millî Mücadelede*, s. 87. Ayrıca bkz. Mehmet Şahingöz, "İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 1986; İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

³⁹ Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 45. Elbistan'a gidenler arasında olan Dr. Mustafa ve kardeşi Eczacı Lutfi'de Maraşlı İttihatçılardandı. Onların Elbistan'da Türk millî direnişinin organizasyonunu yaptıkları hakkında bkz. Stanley Kerr, *The Lions of Marash: Personal Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, Albany: State University of New York Press, 1973, p. 67.

⁴⁰ TİTE. 20/100 (02.02.1336); TİTE. 19/97 (03.02.1336).

⁴¹ ATASE. ATAZB. Kutu: 25, Gömlek: 124, Fh. 124-1.

⁴² ATASE. İSH. Kutu: 25, Gömlek: 124, Fh. 124-1.

Antep üzerinden Maraş'taki birliklerini takviye etmesini önlemek ve ayrıca bir kısım kuvvet ile Türkoğlu (Eloğlu) bölgesine geçerek İslâhiye-Maraş yolunu kapamaktı. Yüzbaşı Yörük Selim Bey Göksun'da; Eczacı Lütfi Bey Bertiz Köyü'nde teşkilatlanmayı sağlayacaktı. Binbaşı Ali Bey ise Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nakipzade Mehmet Bey ve arkadaşları ile Maraş ile Heyet-i Temsiliye arasında irtibat sağlayacak ve Maraş'a destek birlik temin etmeye çalışacaktı.⁴³ Öte yandan Andırın Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'na Yaycıoğlu İbrahim Ağa getirildi ve burada hazırlanan ilk müfreze Maraş'a gönderildi.⁴⁴ Kuvâ-yı Milliye, telsiz merkezini Maksutlu Köyü'ne kurdu, burada bir tehlike olması durumunda haberleşme edevatı Hamidiye Karakolu'na kaydırılacaktı.⁴⁵

Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütlenmesini tamamlamış başkanlığa Arslan Bey, yardımcılığına da Kırmacı Hacı Efendi seçilmişti. Arslan Bey Maraş'ı on bölgeye ayırdı.⁴⁶ Her bölgenin birer yönetim kurulu vardı. Merkeze bağlı köyler de bu bölgelere bağlandı. Ancak Yenice kale ve Bertiz köyleri Heyet-i Merkeziye'ye bağlı birer müstakil idare heyetine bağlandı. Kaza merkezlerinde de birer yönetim kurulu vardı. Şehirdeki on İdare Heyeti ile reisleri şu şekildeydi:

1. Çavuşlu, Reis Çuhadarzade Hacı Mustafa Efendi
2. Bektutiye, Reis, Ser müsevvid Ahmet Efendi
3. Resteabiye, Reis, Baba Halilzade Ahmet Efendi
4. Acemli, Reis, Evkaf Memuru Evliya Efendi
5. Kayabaşı, Reis, Tapu memuru Faik Efendi
6. Divanlı, Reis, Hasan Bey
7. Ekmekçi, Reis, sapsız Hacı Efendi
8. Cıgıcı, Muhacir memuru Nasrullah Efendi
9. Alemlî, Reis, Dulkadiroğlu Süleyman Bey
10. Hatuniye, Reis, Şeyh Ali Sezai Efendi

İdare Heyeti, bundan sonra para, erzak, silah ve cephaneye tedarikine başladı. Jandarmanın gizli deposunda bulunan 850 kadar silah ile 1000 sandık mermi vardı. Bunlar merkez Bölük Kumandanı Yüzbaşı Mahmut Bey'in emriyle jandarma tarafından ahaliye dağıtıldı.⁴⁷ Bu silahların Rus tüfekleri olduğu, daha sonra karargâhtan iki sandık Rus mermisi istenmesinden anlaşılmaktadır.⁴⁸ Kılıç Ali, Maraş Müdafaası için Elbistan'ı

⁴³ Akbıyık, *Millî Mücadelede*, s. 152-154.

⁴⁴ Ünalp, *Birinci Dünya*, s. 213.

⁴⁵ Günay, *Millî Mücadele'nin*, s. 54. Ayrıca bkz. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 15, Fh. 15-1.

⁴⁶ Sait Zarifoğlu, "Vezir Hocayla Röportaj", *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1962, s.14.

⁴⁷ Hüsameddin Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, Mersin: Ata Çelebi Basımevi, 1943, s. 23-27.

⁴⁸ ATASE. İSH. Kutu: 25, Gömlek: 124, Fh. 124-1.

uygun görmeyip Pazarcık'a geçti. Böylece bazı aşiretlerin millî mücadeleyi desteklemeleri temin edildi.⁴⁹ Hazırlıklar bu şekilde tamamlanmaya çalışılırken Maraşlılar; "Maraş bize mezar olmadan düşmana gülizâr olamaz!" şeklinde ant içtiler.

3. Fransız İşgali Döneminde Maraş'ta Durum ve Çatışmalar

Fransız işgali Maraş'taki Ermeniler tarafından coşkuyla karşılandı. Ermeniler Fransız ordusunda Ermeni lejyonları da olmasının etkisiyle Müslümanlara karşı katliama başladılar. Şehirdeki Ermeniler Fransız ordusunu "Yaşasın Kilikya Bayrağı! Kahrolsun Türkiye" nidalarıyla karşıladı. Bu, Müslüman halkı çok tedirgin etti.⁵⁰ Fransızlar, Maraş'ı işgal ettikten sonra Maraş'taki mevcut düzeni bozup yönetime de el koymak isteyince Türkler buna karşı koydu.⁵¹ Fransızlar, şehirde Müslüman nüfusun azaltılması çalışmalarını da devam ettirdi. İngilizlerin başlattığı Rus işgalinden kaçıp Maraş'a sığınan Müslüman mültecileri geldikleri bölgelere geri gönderdiler.⁵²

Müslümanlar Ermenilere, Fransız işgaline karşı şehri birlikte savunup direnmeyi teklif etti. Ancak bu teklif Ermeniler tarafından kabul edilmedi. Bu sefer Ermenilerden hiç olmazsa tarafsız kalmaları istendi, ancak onlar bunu da rettediler.⁵³ Ermeniler, mahalle mahalle örgütlenip silahlanarak işgalci güçlere destek verdiler.⁵⁴

Maraş içinde bütün engelleme çabasına rağmen 4000 kadar Fransız askeri vardı. Fransız kuvvetlerinin %20'si Cezayirli Fransız, kalanı ise Erzurum ve havalisi Ermenilerinden oluşmaktaydı.⁵⁵ Fransızlar, şehrin hâkim noktalarına yerleşmişlerdi. Bu, önceden Maraş'ta bulunan Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere misyoner örgütlerine ait okul, hastane gibi binalar olması sebebiyle çok kolay olmuştu. Şehirde bulunan iki hastane Fransızlar tarafından tutulmuştu. Ermenilere ait kilise ve okullar da müstahkem yapılarıydı. Maraş'taki mahallelerin çoğunda Ermenilerle Müslümanlar bir arada oturmaktaydı. Ama işgalden sonra Müslüman mahallelerinde oturan Ermeniler Hristiyanların çoğunlukta oturduğu mahallelere sevk edilmişti.⁵⁶ Böylece şehrin bir tarafında Ermeniler, bir tarafında Müslümanlar toplanmış oldu. Bazı Ermenilerin oturdukları evler de çok sağlamdı. Zeytun Ermenileri de memleketlerine geri dönmüşlerdi. Zeytun, Maraş-Elbistan yolu üzerinde olduğu için, Elbistan'dan Maraş'a sevk edilecek kuvvetlerin güvenliği için Zeytun Ermenilerinin kontrol altında tutulması gerekiyordu. Türk millî kuvvetleri, Bayezitli Mahallesinde bulunan Kâtipzade Mehmet Efendi'nin evini karargâh olarak kullanıyordu. Arslan Bey, şehrin savunma harekâtını buradan idare ediyordu.⁵⁷

⁴⁹ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç, s. 88. Ali Rıza Pişkin, "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü", *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1962, s.7.

⁵⁰ Günay, *Millî Mücadele'nin*, s. 55. Ayrıca bkz. ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 115, Fh. 115-1.

⁵¹ ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 151, Fh. 15-1.

⁵² BOA. DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27/28 Nisan 1919).

⁵³ ATASE. İSH. Kutu: 1329, Gömlek: 39, Fh: 39-1.

⁵⁴ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s.129-130.

⁵⁵ ATASE. İSH. Kutu: 98, Gömlek: 66, Fh. 66-3.

⁵⁶ ATASE. İSH. Kutu: 115, Gömlek: 121, Fh. 121-3.

⁵⁷ Karadağ, *İstiklâl Savaşı'nda*, s. 38-40.

3.1. Maraş'ta İlk Kurşunun Atılması ve Uzunluk Olayı

Fransızların şehrin yönetimini ele geçirmeye çalışmaları, halkın dinî ve millî duygularına saygı göstermemeleri, hatta kadınların namusuna el uzatmaya kalkışmaları şehirde gerginliği artırdı. Ermeniler ve Türkler arasındaki anlaşmazlık Fransızların Ermenilere verdiği destek sonucunda uzlaşılabilir bir hâl aldı. 31 Ekim 1919 günü Fransızlardan cesaret alan Ermeniler, Maraş sokaklarında devriye gezmeye başladılar. Ermeni askerlerden biri Çukur Hamamı'ndan çıkan bir Müslüman kadına saldırarak "Artık burası Türklerin değildir. Fransız memleketinde peçe ile gezilmez." dedi.⁵⁸ Olayı gören Sait, Taha ve Osman adlı Müslümanlar, Ermenileri uyararak yollarına devam etmelerini söylediler. Ancak Ermeniler, bu uyarıya silahlı karşılık verdi. Olayda Çakmakçı Sait ağır yaralandı ve sonra şehit düştü. Gaffar Kabuloğlu Osman da yaralandı. Bu sırada olayı gören Sütçü İmam, Ermeni askerlerden birini öldürdü ve olay yerinden uzaklaştı. Henüz şehri terk etmemiş olan İngiliz askerlerinin yatıştırmasıyla olay büyümedi. Ancak bunun intikamını almak isteyen Fransızlar, Sütçü İmam'ı yakalayamamanın da verdiği öfkeyle İmam'ın dayısının oğlu Tiyeklioğlu Kadir'i feci şekilde şehit ettiler.⁵⁹

3.2. Fransızların Maraş'ta Yönetime El Koyması

Maraş'ın yönetimini ele geçirme niyetinde olan Fransızlar öncelikle Müslüman ahaliye gözdağı vermek istediler ve bazı köylere baskınlar yaptılar. Fransızlar; Kılılı, Sarılar, Eloğlu köylerini işgal edip eli silah tutan erkekleri ayırıp götürdüler. Geride kalan kadın, çocuk ve yaşlıların çoğunu öldürdüler.⁶⁰ İşgal güçleri, Eloğlu'nda çoluk çocuğu bir evde toplayıp bunlardan yirmisini katletmişler, Hopur Köyü'nde de bazı kadınları kocalarının yanından alıp götürmüşlerdir.⁶¹ Daha sonra Fransızlar, şehrin yönetimini tamamen ele geçirmek için harekete geçtiler. Fransızların Adana İşgal Bölgesi Kumandanı Albay Brémond, Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'e, Osmaniye Valisi Yüzbaşı André'nin Maraş Valisi olarak tayin edildiğini bildirdi. Yüzbaşı bu emri 23 Kasım'da aldı. Ancak İstanbul hükümetinin durumu valiye bildirmesi için bekledi hemen gitmedi. Fakat beklediği emir verilmeyince 29 Kasım'da Maraş'a doğru yola çıktı. 150 kişilik bir jandarma müfrezesi teşkil etti. Bu kuvvetin 125'i Müslüman, 25'i Hristiyan, geri kalanı ise Ermeni idi. Yüzbaşı, Osmaniye'den bu heyetle yola çıktı. Durumu Maraş'taki idari amire bildirdi ve kendisinden İslâhiye'den itibaren kendilerine eşlik etmesini istedi.⁶²

⁵⁸ Maraş millî mücadelesinde kadınlarla çocuklarla büyük hizmetlerde bulundular. Ayrıntılar için bkz. Cengiz Şavkılı, "Maraş Millî Mücadelesine Kadın ve Çocuk Kahramanların Katkıları, *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. Ed. Nejla Günay ve Fahri Kılıç. Ankara: Cedit Neşriyat, 2. Baskı, 2022, s. 409-426.

⁵⁹ ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-2. Krş. Kerr, *The Lions of Marash*, p. 63. Ayrıca krş. Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda*, s. 11; Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 45; Arslan Toğuzata, "İstiklal Mücadelesinde Maraş Sokak Muharebeleri", *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1961.

⁶⁰ ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-5.

⁶¹ Günay, *Millî Mücadele'nin*, s. 56. Ayrıca bkz. ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-7.

⁶² Véou, *La Passion de la Cilicie*, s.131; É. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris: Imprimerie Nationale, Paris 1921, p. 31.

26 Kasım günü Maraş'a gelen Yüzbaşı André, Mutasarrıf Ata Bey'den hükümet binasındaki Türk bayrağını indirmesini istedi. Albay anılarında Fransız bayrağının sadece Fransız kıtalarına asıldığını öne sürmektedir.⁶³ Mutasarrıf Ata Bey, çok büyük olaylar çıkacağını bahane ederek bayrağı indirmeyeceğini söyleyip André'nin binadan eli boş çıkmasını sağladı. Ancak Yüzbaşı André, 28 Kasım Cuma günü, kalede dalgalanan Türk bayrağını indirtip Fransız bayrağını astırdı.⁶⁴ Şehrin bütün mahallelerinden görünen Maraş Kale'sindeki Türk bayrağının indirildiğini gören Maraşlılar bundan hem çok rahatsız oldu, hem de tedirginlik hissetti. Bunun üzerine Kısakürekzadelerden Avukat Mehmet Ali bir beyanname hazırladı ve ahaliyi direnişe davet etti:

Âlem-i İslama Hitap

“Ey millet-i necibe-i Osmaniye, vaktine hazır ol. Bin üç yüz seneden beri Hazreti Allah ve Peygamber-i zîşânını hizmetleriyle razı ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcu barosundaki al sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi bandıraları konuldu. Şimdi acaba bunu yerine koyacak sende birkaç yüz İslam gayreti hiç mi yok? İğtişas arzu etmeyelim. Yalnız pür vakar ve azâmet olarak ol al sancağımızı yerine geri koyalım. Tekrar kemâl-i mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma! Seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Allah'a kendi mevcudiyetini gösterecek olursan değil birkaç Fransız kuvveti hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol. 28 Teşrinisani 335.”⁶⁵

Cuma namazı kılmak için Ulu Cami'ye gelen ahali, kalede Fransız bayrağını görünce buna çok büyük tepki gösterip kaleye doğru tırmandı ve Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını tekrar ait olduğu yere astı. Ahali buna engel olmak isteyen Mutasarrıf yardımcısı Vaham Efendi'yi tartakladıktan sonra Cuma namazı kıldı.⁶⁶ Yüzbaşı André, Antep'teki Kumandan Albay Flye-Sainte-Marie'den yardım istedi. Pazarcık mevkiinde 300 kadar çete, yeni yapılan Antep yolu üzerindeki hâkim sırtları ellerine geçirip yolun Gâvur Yakası denilen derin vadi arasından geçen kısmına pusu kurmuşlardı. Maraş'ta her ne pahasına olursa olsun asayişin muhafazası yönünde bir emir verilmişti. Ama Albay Flye-Sainte-Marie bu emri uygulayamamıştır.⁶⁷

Fransızlar, Maraş halkının direniş eğiliminde olduğunu anlayınca buraya yüksek rütbeli bir subay göndermeye karar verdiler. 1 Aralık 1919 tarihinde Antep, Maraş ve Urfa'nın da bulunduğu bölgeye General Querette atandı. Bahçe'de bulunan 17. Senegal Alayı'ndan Binbaşı Corneloup Sarılar mevkiinde Türk çeteleriyle temasa geçmek için emir almıştı. Emre göre; Fransız kumandanı ayın dördünde Sarılarda bulunacak aynı zamanda Maraş'tan gelen hafif bir müfreze kolu da düşmanın ricat hattını kesecek tarzda

⁶³ Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, p. 33-34.

⁶⁴ TİTE. 22/19 (07.12.1335).

⁶⁵ Erhan Alpaslan, *Arşiv Belgelerine Göre Maraş Millî Mücadelesi*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2020, s. 39.

⁶⁶ ATASE. İSH. Kutu: 104, Gömlek: 41, Fh. 41-1; Akbıyık, *Millî Mücadelede*, s. 126.

⁶⁷ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 133.

tertiplenmiş bulunacağından Sarılar üzerinden yapacağı bir çevirme ile grubu teslim mecbur bırakacaktı. Fakat Kızılağaç'tan geçen yolu takip etmeleri gerekirken başka bir yola sapınca bu çetelerin kaçmasına imkân vermişti. Bu çetelere çok zaman kazandırdı. Çeteler Binbaşının garnizonuyla bağlantısı kesmişlerdi. Binbaşı ancak ayın onu itibarıyla Maraş'a ulaşabildi. Olaydan sonra Genel Dufieux, General Querette'e Antep'teki kumandanlık merkezini Maraş'a nakletmesini emretti. Buna göre Antep'te yeni teşkil edilen Marty kıtaları ve İslâhiye'de Albay Thibault emrindeki birlikler, bundan böyle General Querette'in emrine girmiş oluyorlardı. Yine verilen emre göre her iki birlik derhal harekete geçerek İslâhiye-Maraş yolu üzerinde Belpınar mevkiinde birleşeceklerdi. Binbaşı Marthy, bir piyade taburu, bir dağ topçu takımı, bir sipahi kolu ve bir de seyyar hastaneli sıhhiye kolu (12 subay 389 gedikli er, 166 hayvan) ile 13 Aralık günü sabah erkenden yola çıktı. Bu birlik dar bir geçitte pusuya düşürüldü. Fransızlar bu çatışmada iki ölü, 23 yaralı verdi. Fransızların Antep'ten Maraş'a asker ve top sevk ettiği sırada Kılıç Ali'ye bağlı kuvvetler bunu önlemek istedi. Kılıç Ali'nin Pazarcık aşiretlerini de yönlendirmesiyle Fransız sevkîyat birlikleri pusuya düşürüldü.⁶⁸ Ancak Fransızlar az bir kayıpla şehre ulaşmayı başardılar. Fransızlarla daha çetin çatışmalar 21 Aralık 1919'da başladı ve Maraş'a yakın yerlerde yaklaşık bir ay sürdü.⁶⁹ 1920 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Fransızlar Maraş'a, İslâhiye'den kuvvet sevk etmekteydi. Bu kuvvetlerin güvenliğini sağlamak için de Maraş'ta bulunan birliklerden birini İslâhiye'ye doğru yola çıkardılar. 1 Ocak 1920 günü Maraş kuryesini getirmekte olan sipahiler İslâhiye istasyonunda çetelerin saldırısına uğradı. Öte yandan 4 Ocak'ta Bahçe yolu üzerinde kazılan hendekler sebebiyle Maraş ile Adana arasındaki bütün nakliyat durdu. Türklerin tren hattını havaya uçurdukları, Amanos üzerindeki bütün tünelleri tahrip ettikleri haberi bir anda şehre yayılmıştı. Burada mevzilenmiş olan Muallim Hayrullah ve Benli Ökkeş müfrezesi, bu Fransız birliğini pusuya düşürdü. Fransız kuvvetleri daha üstündü. Türk müfrezesi geri çekilmek zorunda kaldı. Ceceli Köyü ve Eloğlu yakınlarında meydana gelen çatışmalarda Muallim Hayrullah şehit düştü.⁷⁰

General Querette, şehre girdiği andan itibaren Corneloup, Marthy ve Thibault kıtalarını bu meyanda 412. Alayın III. Taburu, 65'lik bir Topçu bataryası ile bir süvari nısıf bölüğünden ibaret olan esas garnizonu Maraş şehrinin muhafaza ve müdafaasına tahsis etti. Bu kuvvetler asıl tümen mevcudunun yarısından ibaretti. Yarbay Thibault kumandanlık makamını Amerikan Kolejinde kurdu. 412. Alayın kısmı küllisi şehrin kuzeyindeki kışlalara yerleşti. Aynı alaya mensup bölüklerden biri de Latin Kilisesini işgal etti. Binbaşı Marthy birlikleri Corneloup kıtalarının yanında şehrin güneyinde yerlerini aldılar. Ermeni Lejyonu ve süvari kıtaları Maraş'ın doğusundaki okul ve depolara gittiler. General umumi karargâhını kuzeyde, şehrin dışındaki Türk kışlalarında

⁶⁸ TİTE. 20/124 (04.02.1336); Pişkin, *Maraş İstiklâl*, 7.

⁶⁹ Mabel Evelyn Elliott, "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", *The Armenian Review*, vol.31, (Spring 1978): 47-69.

⁷⁰ TİTE. 19/100 (04.02.1336); *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç*, s. 91.

tesis etti. Thibault, yerleştikten hemen sonra Türk çeteleriyle mücadele için hazırlık yapmaya başladı.⁷¹ General umumi karargâhını kuzeyde, şehrin dışındaki Türk kışlalarında tesis etti. Thibault, yerleştikten hemen sonra Türk çeteleriyle⁷² mücadele için hazırlık yapmaya başladı.⁷³

3.3. Fransızların Destek Kuvvetler Getirip Yeniden Saldırması

Fransızlar, yeniden Antep'ten Maraş'a kuvvet sevk etme ihtiyacı duydular ve 450 kişiden oluşan piyade ve süvariye Maraş'a doğru yola çıkardılar. Fransız birliği, 13 Ocak 1920 günü Araplar yakınlarında Sarılar Köyü mevkiinde Türk birlikleri tarafından dağıtıldı ve Antep yolu Pazarcıklılar tarafından kapatıldı. Fransızlar, 19 Ocak'ta yeniden harekete geçti. Ancak bunu tahmin eden Yüzbaşı Kılıç Ali Pazarcık'ta, Pişkin Ali Rıza Müfrezesi de Aksu Köprüsü yakınlarında tertibat almıştı.⁷⁴ 19 Ocak 1920'de üstçavuş Bretille refakatinde Antep'ten Maraş'a doğru yola çıkan 14 arabalık bir kol yolun 6. kilometresinde Aksu Köprüsünde 200 kadar çetenin saldırısına uğradı. Bu çeteler daha büyük bir konvoyu avlamak için pusu kurmuşlardı. Bretille canını zor kurtarıp ölü ve yaralıları bırakıp şehre döndü.⁷⁵ Bunun üzerine General, büyük kafilenin güvenliğini alması için Teğmen Finch'i yanına bir sipahi takımı vererek görevlendirdi. Teğmen Aksuya geldiği zaman katile, 3. Taburun üç çavuş ve 30 eri tarafından çok kötü bir durum içinde kendini müdafaa ediyordu. Kafilenin ilk işi nakliye erlerinin cephanelerini ikmal etmek oldu. Teğmen Finch 20 Ocak'ta bir çatışma sırasında vuruldu. Buralarda yaşanan çatışmalarda Fransızlar ağır kayıplar verdiler. General Dufieux, Querette'ten Maraş'taki nazik durumun bir an evvel bitirilmesi emrini vererek bunun için Pazarcık'ın çetelerden temizlenmesini istedi. Bu haber üzerine Fransız Kumandanı General Querette, karargâhını 20 Ocak'ta Maraş'a taşıdı.⁷⁶

3.4. Maraş'ta İşgalci Güçlere Karşı Şehrin Savunması ve Millî Direniş

Fransız güçleri, Maraş'taki durumu bir an önce lehlerine çevirip işgal ettikleri diğer bölgelerde de ağırlıklarını hissettirmek istiyordu. Bu amaçla Yüzbaşı Fontaine emrinde yeni bir nakliye kolu teşkil edilerek Belpınar istikametinde yola çıkarıldı. Bu kola aynı zamanda iki avcı bölüğü ile Ermeni lejyonundan bir makineli takımı tefrik edildi. Diğer taraftan bu çete muharebelerine bir nihayet verebilmek için ümidiyle General Querette 21 Ocak 1920'de, Maraş'ın bütün ileri gelenlerini kumandanlık makamına davet etti. Bunu yapmadan önce de Tabur kumandanlarını toplayarak onlara askerlerin kışla ve ordugâhlarından öğle yemeğini yedikten sonra çıkmamalarını emretti. Ayrıca stratejik

⁷¹ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 155.

⁷² Maraş'ta Kuvâ-yı Milliye güçlerine "çete" adı verilmekte, her mahallenin ayrı çetesi bulunmaktaydı.

⁷³ Véu, *La Passion de la Cilicie*, s. 151-155.

⁷⁴ Pişkin, *Maraş İstiklâl*, s.7. Ayrıca krş. Akbıyık, *Millî Mücadelede*, s. 187.

⁷⁵ TİTE. 19/98 (04.02.1336).

⁷⁶ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 156-157.

yerlerin belirlenmesini, nerelerin mevzi olabileceğinin tespitini istedi. Davetliler kumandanlık binasına 11.30'da geldiler. Başta mutasarrıf olmak üzere belediye reisi, ticaret odası reisi, jandarma kumandanı, emniyet müdürü, müftü, imam vs. dini şahsiyetler ve memleket eşrafından bazıları büyük salona alındılar.⁷⁷

Fransız Kumandan General Querette, tam da bu sırada birliklerine saat tam birde şehirdeki önemli mevkilerin işgal edilmesi emrini verdi. Sonra davetlilerin yanına geldi, Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey ve Maraş'ın ileri gelenlerine; son günlerde yaşanan olaylardan bahsetti. İlaşe kollarına yapılan çete baskınlarından yakındı. Sonunda onlardan açık ve samimi bir iş birliği istedi. Generalin konuşmasından sonra söz alan Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Ermeni unsurların Fransız ordusunda yer almalarının Türkler nezdinde memnuniyetsizlik uyandırdığını, Yüzbaşı André'nin Maraş'a gelmesiyle hükümet idaresindeki kontrolün bir nevi baskı şeklini aldığını, nihayet idari işlerde yaşanan bu çok sıkı kontrol yüzünden şimdiye kadar şeref ve mevkilerini titiz bir dikkatle muhafazaya çalışan kimselerin bir hayli sarsılmış olduklarını inceden inceye anlattı. Çetelerin sık sık çıkardıkları hadiseler, kendilerine hatırlatıldığı zaman hepsi katl ve soygunculuk gibi işlenen bütün cürümleri haydutların sırtına yüklemekle beraber bunların tedibi ve verilecek cezaların kendi otoritelerini ilgilendirdiğini söylediler. Bununla beraber çoğu kayıpların tazmin edilebileceğini söyledi. Buna karşılık General, Fransızlara karşı gelmemelerini ve Kılıç Ali'yi ortadan kaldırmaları gerektiğini söyleyerek toplantıyı saat 12.00'de bitirdi. Sonra da toplantıya katılan bazı kişileri bir odaya hapsetti. Diğerlerini dediklerini yerine getirmeleri için serbest bıraktı. En son ayrılan emniyet müdürü oldu.⁷⁸ Fransız askerleri sabah aldıkları emir ve talimata uyarak vazifelerinin başına geçmişlerdi. Şehrin ileri gelenlerinden bazılarının Fransız karargâhında rehin tutulduğu duyulunca Müslüman ahali galeyana geldi. Ermeniler yoldan gelip geçenlere ateş açmaya başladı. Bir jandarma ile bir çocuk öldürüldü. Mağaralı mahallesinde devriye gezen Fransız askerleri Müslümanlar tarafından öldürüldü. Çatışmalar kısa sürede bütün mahallelere yayıldı.⁷⁹

General, şehrin ileri gelenleri konağından ayrılır ayrılmaz silahını ateşledi. Fransız askerleri sabah aldıkları emir ve talimata uyarak vazifelerinin başına geçmişlerdi. Maraş, Generalin emriyle top ve makineli tüfek atışına tutuldu. Fransızların şehre ilave kuvvet sevk etmesiyle Ermenilerin bazı camilere saldırması aynı anda gelişti. Bunlar şehirde tansiyonu yükseltti. Kılıç Ali de sokak çatışmalarının başlayacağını anlaşılmaması üzerine karargâhını Maraş yakınlarındaki Dehliz'e, daha sonra Haznedarlı Mahallesi'ne taşıdı.⁸⁰ Önde gelen bazı Maraşlıların tutuklanması, Maraş halkını galeyana sevk edecektir. General Querette, teslim belgesi hazırlayıp bunu daha önce rehin aldığı Mutasarrıf Vekili

⁷⁷ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 158-159.

⁷⁸ "The 22 Days of Marash", *Armenian Review*, vol. 31 (April 1979), p.393; Toğuzata, *İstiklal Mücadelesinde*, s. 7. Ayrıca krş. Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 159-160.

⁷⁹ *Maraş Millî Mücadelesinde Arslan Bey*, haz. Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2014, s. 70-72.

⁸⁰ *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç*, s. 92.

Cevdet Bey, Belediye Reisi Sıtkı ve Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı'ya silah zoruyla imzalandı. Fakat bu teslim belgesini Kuvâ-yı Milliye yönetimi kabul etmedi.⁸¹ Şehirde Müslümanlar adeta ölüm kalım savaşı vermekteydi. Aynı dönemde Adana'daki Müslüman ahaliye karşı da Ermenilerin yaptığı katliam devam etmekteydi. XII. Kolordu Kumandanı, Adana ve Maraş'taki durumun tahammül edilemez boyutlara vardığını ifade ederek merkezi hükümetten 26 Ocak 1920 günü acil yardım istedi.⁸² Maraş'a acil yardım çağrısı, daha sonraki günlerde de Kumandanlar tarafından defalarca merkeze yazıldı.⁸³ Öte yandan Maraş Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına Elbistan Heyet-i Merkeziyesi aracılığıyla Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilerek Maraş'ta yaşanan facianın önüne geçilmesi için girişimde bulunulması isteniyordu.⁸⁴ III. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey, 29 Ocak 1920'de çatışmaların şiddetinin arttığını, Hatuniye, Çavuşlu, Ekmekçi ve Şekerdere mahallelerinin Ermeniler tarafından yakıldığını⁸⁵, Müslüman ahalinin maneviyatının bozulduğunu, çatışmaların şehrin içinde ve giriş noktalarında tüm şiddetiyle devam ettiğini bildirdi.⁸⁶

Elbistan'dan gelen çeteler, telefon ve telsiz bağlantısını koparmak suretiyle Maraş ve Adana arasındaki irtibatı kesti. Birlikler arasında irtibat kurulamadığı için Fransız kıtaatı sağır ve dilsiz kalmıştı. Türk birlikleri, Fransızların Adana ve Antep ile telefon ve telgraf bağlantısını kesmişti ama Zeytun Ermenileri, Fransızların birbirleriyle haberleşmesine aracılık etti. Zeytun Ermeni Birliği Reisi, 29 Ocak günü, gerek Fransız askerleriyle Ermeni lejyonerlerine ne gibi yardımlarda bulunabileceğini sorarak şayet bir tarafa gönderilecek haberler varsa bunları götürebileceklerini söylediler. General Querette bunlara Kozan'daki Fransız merkezine ulaştırılmak üzere bir telgraf verdi. General bu telgrafında; parklarının dağınık bir hâlde bulunmasının cephane teksifine imkân vermediğinden bahisle kendisine biraz cephane gönderilmesini istedi.⁸⁷

Şehirde çatışmaların başlamasından sonra bazı Fransız birliklerinin de zor durumda kaldıkları anlaşılıyor. 412. Alayın Üçüncü Taburu devriye gezerken saldırıya uğradı. Çarşıbaşı'nda çıkan çatışmada bazı piyadeler halk tarafından öldürüldü. Fransız Alay Postacısı karakolda hücumla uğradı. Maraş halkından bazıları, evlerin avlularına kurdukları barikatların arkasından işgalci Fransız askerlerine saldırdılar. Durum Antep'teki General Dufieux'a bildirildi. Albay Normand birliklerinin İslâhiye'de toplanıp tertip edilmeleri Yarbay Thibault'un hareketinden 18 gün sonra mümkün olabildi. 3 Şubat'ta 75'lik bir bataryanın gelmiş olması lazımdı. Fakat çeteler treni yoldan çıkardıkları için batarya bir gün gecikme ile 4 Şubat sabahı vasil olabildi. Bouvet

⁸¹ Toğuzata, *İstiklal Mücadelesinde*, s. 7.

⁸² ATASE. İSH. Kutu: 204, Gömlek: 30, Fh.31-1.

⁸³ Mesela bkz. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 13, Fh.13-4, 13-6, 13-7.

⁸⁴ Bu telgraf üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Harbiye Nezareti'ne verilen bilgi için bkz. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 14, Fh.14-1.

⁸⁵ TİTE. 18/37 (05.02.1336).

⁸⁶ ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 17, Fh.17-8.

⁸⁷ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 168, 181.

emrindeki tabur ikiye ayrılarak bir kısmı Belpınarda 200 çete tarafından sarılan iki lejyon bölüğünü kurtarmak için görevlendirildi. Jezereau'nun taburunu getiren tren de rayların çeteler tarafından sökülmesi sebebiyle aynı akıbete maruz kaldı, birlik ayın beşinci günü harekete geçebildi. Erzak ve mühimmat nakli için 115 deve ayrılmış, ancak bunlardan 35'i devre dışı kalmıştı.⁸⁸ İlk etapta 80 yük cephane Maraş'a yetiştirilmesi planlandı. Fransız atlarının çektiği 75'lik toplar da Amanoslardan kolayca ilerlemekteydi. Ancak çakmaktaşları deve ve katırları zorlamaktaydı. Fransız konvoyu Belpınar'a ulaştığında Bouvet ve Ermeni lejyonu ile birleşti. Nakil kolu 7 Şubat'ta Eloğlu Köyünden Maraş'a doğru yola çıktığı sırada Maraş üzerinde bir uçak görüldü.⁸⁹ Daha çok Türklerin bulunduğu tarafta uçan bu uçaktan, direniş göstermeyip teslim olmaları yönünde bildirimler atıldığı anlaşıldı. Fransız kolu akşama doğru Maraş'ı görebildi. Maraş yanıyordu, alevlerden çıkan dumanlar şehrin üzerinde bir sis tabakası oluşturmuştu. Şehrin çeşitli taraflarında dört Fransız bayrağı dalgalanıyor olması Fransızların hala şehirde olduklarını göstermekteydi. Kol şehre 5 km kala kol durdu ve umumi karargâh burada kuruldu. Normand, ertesi sabah birliklerle irtibat sağlayıp yorgunlukları giderilen askerlerle taarruza geçmeyi planlamıştı. Ertesi gün Fransız bataryaları şehirde bazı noktalara top atışı yaptı.⁹⁰ Bu Fransız kolunun şehre girip girmemesi savaşın sonucunu etkileyecek, galibi belirleyecekti.⁹¹ Bu sebeple çatışmaların 18. ve 19. gününe rastlayan 7-8 Şubat günlerinde verilen mücadelenin ayrı bir önem taşıdığı tespit edilmektedir. Çünkü düşman şehirde kuşatılmıştı. Bu sebeple dışarıdan gelecek düşman takviyesinin şehre sokulmaması gerekmektedir. İslâhiye ve Antep'ten gelen ek düşman birliklerinin şehre sokulmaması için Mercimektepe'nin güçlendirilip oraya takviye birlikler gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak bu kararın uygulanması mümkün olamadı. Çünkü Mercimektepe'ye sevk edilmek istenen Cancık mevkiindeki Elbistan kuvvetleriyle ihtiyat olarak tutulan Bertiz ve Yenice kale kuvvetleri güçlendirildi. Yörük Selim, Yüzbaşı Kâmil, Şube Reisi Binbaşı Cemil, Binbaşı Hasan ve Yüzbaşı Mahmut Cancık'ta bulunuyorlardı. Çuhadar Hacı Mehmet ile Bayezit oğlu Kenan da Cancık mevkiine gitmek üzere şehirden ayrılmışlardı. Daha sonra Elbistan'dan gelen Eczacı Lutfi'nin Bertiz ve Yenice kale kuvvetlerini Kılıç Ali kuvvetlerine katılmak üzere Şark Cephesine sevk ettiği anlaşıldı. Bu durumda Mercimektepe'nin mevcut kuvvetlerle tutulması icap etmekteydi. Dolayısıyla Mercimektepe'yi; Çuhadar Ali, Mustafa Evliya ve Mustafa Çavuş⁹² kuvvetleri

⁸⁸ Kuvâ-yı Milliye bunlardan bazılarını ele geçirdi. TİTE. 18/39 (05.02.1336).

⁸⁹ TİTE. 19/115 (11.02.1336).

⁹⁰ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 160-161.

⁹¹ TİTE. 19/115 (11.02.1336).

⁹² Mustafa Çavuş(Sarıçiçek) Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Dördüncü Ordusu'nda 47.Alay, Üçüncü Tabur, 10.Bölük Çavuşu olarak görev yapmıştı. Burada başarılı çalışmaları, okur-yazar olması ve yerli halkla iletişim kurabilmesi nedeniyle Harp Liyakat Madalyası ile şereflendirelerek Liman won Sanders'in emrine verilir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Memleketi Maraş'a döner ve düşman işgaline karşı kendi mahallesi olan Şekerdere ve yakındaki Acemli Mahallesi'nde halkın Millî Müdafaa Cemiyeti içerisinde örgütlenmesinde görev alır. Acemli Mahallesi'nden Evliya Efendi ile birlikte hareket eder. Bedesten ve Taşhan'ın kurtulmasında aktif rol oynar. Savaşın 14.günü Bedesten kurtarılıp Taşhan'ı kuşattıkları sırada Arasta Cami civarında düşmanın pususuna düşerler. Bu sırada Evliya Efendi şehit düşer. Cenazesi Acemli Camii avlusuna defnedilir. Mustafa çavuş bu olaydan çok etkilenir. Ancak

tutacaklardı. Kendilerine ihtiyat olarak 200 silahsız kişi gönderildi. Mercimektepe'yi sürekli toplarla döven Fransızlar, bu kahramanların direnişi karşısında aciz kaldı ve ilerleyemedi.⁹³

Çetelerin bir kısmı da yine 8 Şubat günü, Querette'in karargâhının bulunduğu şehrin kuzey kesimlerine saldırıya geçti. Eski ve usta subayların sevk ve idaresi altında Türk piyadeleri kendilerine çizilen rotada ustalıklı ilerlediler. Fransız askerleri, çeltik tarlaları ve bataklıklar arasına sıkıştı. Müstakil grup ve sağ kanadı teşkil eden XXII. Alayın Bölüğü, verilen hedefe ulaşan ilk birlik oldu. Saat 9.00'da Bernard'ın taburu, yollarda bir yığın ceset, silah, mühimmat bırakarak önündeki tepeye tırmanmaya muvaffak oldu. Garnizondan münferit top atışları tekrar başladı. Bu arada Albay Normand, Batıdan bir taarruzla garnizona yaklaşmış iki birlik arasında bir irtibat kurmak istedi. Fakat Fransız askerleri önlerinde bulunan iki sıralı sel çukurlarını bir türlü geçemediler. Çünkü Türk askerleri burayı sürekli dövüp Fransız-Ermeni güçlerine geçit vermemekteydi. Bunun üzerine Normand, Maraş'ın kuşatılmasını ve bunun için Ahırdağ sırtlarının ele geçirilmesini emretti. Fakat sırtlara yakın münferit bağ evlerinde yuvalanmış olan ağır ve hafif makineli tüfekler taarruza kalkan Fransızları bir hamlede biçiverdiler. Albay Normand, 65'lik dağ toplarını kullanmak suretiyle 77 Türkün savunduğu bir tepeyi ancak saat 10.00'da alabildi. Uçaklar da Türkler üzerine tekrar beyannameler attı.⁹⁴Bu, Ermenilerin katliam yapabileceği endişesine sebep oldu ve halkın bir bölümünün şehri terk etmesine sebep oldu. Eşraftan bazı kişiler mütareke yapılması yönünde kanaat belirtse de karargâh buna şiddetle karşı çıktı. Müdafaai Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey ve arkadaşları da bu teklife; Ermenilerin Müslümanları katledeceği ve Sivas yolunun Fransızlara açılacağı, bunun da millî hareketi topyekûn sekteye uğratacağı gerekçesiyle itiraz etti. Bayezit ailesinin bazı üyeleri teslim olunması yönünde uğraş verdiği için Doktor Mustafa'yı Fransızlarla görüşmesi için teşvik etti. Bunun üzerine Doktor Mustafa General Querette ile görüşmek üzere Generalin karargâhına gitti. Ancak Doktor Mustafa ve yanında bulunan Balcıoğlu Ali, görüşmeden sonra pusuya düşürülerek Doktor Artin ve Eczacı Leon tarafından şehit edildiler.⁹⁵

Fransız birlikleri şehrin korunaklı yapılarında mevzilenmişti. Buna göre Latin Kilisesi'nde Yüzbaşı Kalb, Amerikan Yetimhanesi'nde Teğmen Boisay Türk askerine karşı savaşmaktaydı. Boisay ölünce onun yerine Astsubay Bertrant geçti. Kuzeyde Yüzbaşı

---

savaşmaya devam eder. Maraş'ın kurtulmasından sonra kendi kurduğu birlikle Antep kuşatılmasına katılır. Bu sırada kalbinin hemen üst yanından girip sırtından çıkan bir kurşunla yaralanarak "Gazi" olur. Aylarca hastanede yatar. Kendisine beş ay izin verilir. Taburcu edildikten sonra Batı Cephesi'nde 42. Alay, Üçüncü Tabur'da görev alarak muharebelere katılır. Bkz. Günay, *Millî Mücadele'nin*, s. 59. Bu bilgilerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bkz. "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+517, 6.2.1953 Mustafa Çavuş'un Askerlik geçmişi ile ilgili bilgiler için Millî Savunma Bakanlığı Arşivinde yer alan Künye Kayıt Belgesi, s. 432-433 kullanılmıştır.

⁹³ "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl:3, Numara: 34+516, 11/2/1953.

⁹⁴ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 162-164.

⁹⁵ Akbıyık, *Millî Mücadelede*, s. 221-22, Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 120.

Bonneuvrier ve Yüzbaşı Delbarry kendilerini top atışı altında baskıda bulundurmaya çalışan Türk askerine karşı başarılı oldular. Türk çeteleri, 30 Ocaktan itibaren umumi karargâhı da top ateşiyle dövmeğe başlamıştı. Binbaşı Marthy karnına isabet eden bir kurşunla öldü. Bu suretle güney kesiminin kumandanlığı Binbaşı Corneloup'a geçti. Birinci makineli tüfek bölüğü kumandanı Üsteğmen Froideval 2 Şubat'ta bir mahalleyi ele geçireceği sırada isabet eden bir kurşunla can verdi. Ertesi sabah bu mahalleye 77'lik bir top kıtasının tevcihi istendi. Ancak havanın çok soğuk olmasından olumsuz etkilenen Senegallileri yerlerinden oynatmak mümkün olmadı. Antep'ten gelen kafilenin kaybı ve Fontaine kolunun Eloğlu'nda saldırıya uğraması kendini hissettirmekteydi. Albay Normand'ın üst makamlardan telakki etmiş olduğu şifahi bir emri kendisi adına General Querette'ye ulaştırmak vazifesini üzerine alan Teğmen Dumaine, 8 Şubat günü saat 20.30'da Generalin huzuruna çıktı. Tebelluğ edilen bu emirde 24 saat zarfında durum düzeltilmediği takdirde Maraş'ın tahliyesi, şayet durum düzeltilmiş ise, şehrin içinde bulundurulacak kuvvet miktarı General tarafından tespit edilerek müdafaanın sağlamaştırılması istendi. Bu emirler General Dufieux'un bizzat evvelce verdiklerinden bu yana durumun daha kötü bir safhaya döküldüğünü gösteriyordu. Aynı gün saat 23.00'de Yüzbaşı Bonnouvrier de generalin yanına çıkarak Teğmen Dumaine'in söylediklerini teyit eden bir haber getirdi. Buna nazaran Urfa'da Türklerin direniş için hazırlandığı, bunun önlenbilmesi için Albay Normand'ın emrindeki birliklerle 24 saat zarfında tekrar İslâhiye'ye dönmesi ve buradan da doğuya doğru giderek Urfa'ya yardım etmesi uygun görüldü. Albayın kolu ile birlikte İslâhiye'ye çekilmesi, Maraş'ta ciddi sorunlara sebep oldu. Çünkü Albay Normand, günlerdir devam eden hücum ve baskınlar sebebiyle şuraya buraya dağıtmış olduğu birliklerini tekrar derleyip toparlama imkânsızlığı karşısında, kendisine en yakın birliğin kumandanı Binbaşı Corneleop'ya şifahi bir emir göndererek Binbaşından bütün kıtaları ile birlikte kendisine katılmasını istedi. Corneloup kıtası; 10 piyade bölüğü ve üç buçuk makineli tüfek bölüğünden müteşekkildi. Bu birlik şehrin güney kısmı ve buradaki Ermeni mahallesiyile kiliselerini müdafaaya memur edilmişti. Diğer taraftan Corneloup da kendisinin doğrudan doğruya garnizon kumandanlığına bağlı olduğunu düşünerek Albay Normand'ın emrini yerine getirip getirmemek hususunda haklı olarak tereddüt gösteriyordu. General ile şu anda muhabere imkânından mahrum olması ve 9 Şubat günü erken saatlerde bir de yazılı emir gelmesi sebebiyle Albay Normand'a katılmak zorunda kaldı.⁹⁶

Şehirde çarpışmaların çok şiddetlendiği günlerde kadınlar da ellerine tüfek alarak erkek mücahitlerin savaşma azmini artırdılar. Bitlis Defterdarının Maraşlı olan karısı düşmanın Türk kadınına el uzatmaya kalkışması üzerine sekiz Fransız askerini öldürdü. Sonra da erkek elbisesi giymek suretiyle çarpışmalara katıldı.⁹⁷ Heyet- i Temsilkiye

⁹⁶ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 167-170.

⁹⁷ TİTE. 27/189. (tarihsiz).

Riyaseti, bütün Kolordulara; Adana-Pozantı güney bölgesiyle Maraş'taki millî hareketin sevk ve idaresi hakkında bazı tamamlayıcı emirler vererek Maraş'taki durumun bir an evvel sonuçlandırılmasına gayret etti. Mustafa Kemal Paşa tarafından bildirilen bu emirler şu şekildeydi:

“Fransızlar verdikleri sözde durmayıp işgal sahalarını Maraş ve Urfa'ya genişlettiler. Bununla da yetinmeyerek her geçen gün buralardaki kuvvetlerini artırdılar, ilaveten Ermenileri silahlandırdılar. Maraşlı vatandaşlarımız Fransızlara karşı 18 gündür canla başla mücadele veriyorlar. İşgal kuvvetlerinin altı tabur piyade ve bir iki batarya topu olduğu tahmin edilmektedir. Müslümanların gözü önünde Ermenilerin Adana'da silahlandırıldıkları görülmektedir. XII. Kolordu, Adana-Pozantı demiryolu hattının güneyindeki bölgede, millî kuvvetler civardaki halk ile takviye edilerek Mersin ve Tarsus'taki Fransız kumandanlara Maraş'ı derhal tahliye etmedikleri takdirde harekete geçileceğini bildireceklerdir. Adana-İslâhiye arasındaki demiryolu ve köprüler tahrip edilecek ve tamir edilmesi engellenecek ve bu Fransız Kumandana bildirilecektir. XX. Kolordu bu görevleri yaparken Haçin Ermenilerinin kuzeye doğru hareket etmemesine dikkat edilecektir. III. Kolordu şimdiye kadar Maraş'taki vatandaşlarımıza yaptığı yardımı artıracaktır. Antep Kuvâ-yı Milliyesi Fransızlara saldıracak ve İslâhiye'den Maraş'a hareket edecek düşman takviye kıtalarının hareketine mâni olacak tedbirler alınacaktır. III. Kolordu, Maraş'ın Fransızlar tarafından tahliyesine kadar Urfa civarındaki Fransız birliğini esir edecek ve Halep Kuvâ-yı Milliyesi'ni İslâhiye ve Antep'e doğru harekete geçirecektir.”⁹⁸

Heyet-i Temsiliye, bu emirleri derhal uygulamaya koyarak Maraş'ın çevresinde bir baskı oluşturmaya çalışırken şehrin içinde de çatışmalar devam etmekteydi. Özellikle Corneloup'un boşalttığı binaların yakılması sebebiyle şehirde yangınlar sürmekteydi. Binbaşı Bernard gece karanlığından yararlanarak şehrin batısındaki dış mahallelere doğru ilerleyip buradaki havan ve makineli tüfek yuvalarını tahrip etti. Diğer taraftan Binbaşı Jozerea'nun taburu sağdan uzanarak Bernard'ın boş bıraktığı taburun evvela ikinci, daha sonra tepenin üzerindeki birinci bölüğün yerlerini işgal etti. Yüzbaşı Bourgogne'un solunda yer almış olan Teğmen Herviou da üç makineli tüfek ve bir piyade takımı tarafından desteklenen müstakil grubunu peşi sıra sürükleyerek taarruza kalktı. Şafak söktüğünde Türkler saldırıya geçtiler. Teğmen Herviou takımın başında ilerlerken vurulup öldü. Fransızlar adına durumun iyice kötüye gitmesi üzerine General Querette, Thibault'yu yanına çağırdı ve ona Maraş tahliye edilinceye kadar şehirde kalacak birliklerin idaresini kendisine bıraktığını bildirdi. Thibault hemen yaralıların sevkine başlayacak ve bir taraftan da hareket için hazırlıklarını ikmal edecekti. Garnizon ikinci kademe olarak Generalin vereceği ışıklı mermi işareti üzerine ancak harekete geçebilecekti. Tahliye hazırlıklarına gece saat 21.00'de başlandı. Fransız askerleri,

⁹⁸ HTVD. Sayı: 15, yıl:5, belge numarası: 401, Ankara (Mart) 1956.

Türklerin herhangi bir şeyden şüphelenmemesi için tepelerin üzerine öbek öbek ateş yaktılar. Daha sonra saat tam 23.00'de Fransız topçusu, çöl istikametine doğru bir grup ateşi gönderdi. Fransızların, sarp dağ yollarında bütün tekerlekli vasıta ve malzemeyi imha ettiği anlaşıldı. Yola dayanamayacak 24 yaralıyı Dr. Wilson'a bıraktıkları görüldü. Fransız kıtaları, işaret fişeğinin atılmasından sonra Batı ve Kuzeydeki çeltik tarlalarından sessizce yürüyüşe geçtiler. 24 Ocak tarihinden beri ne olduklarına dair haber alınamayan 12. Piyade Alayına mensup üç ağır makineli tüfek takımı şehri büyük zorluklar içinde kat ederek ana birliğe kavuştu. Fransızlar kaçarken Maraş'a 75'lik toplarla atış yapmaya devam etti.⁹⁹ Le Matin muhabiri bu kaçışı "Bu Napolyon'un Rusya'dan çekilişinin bir safhası oldu." şeklinde haber yapmıştır.¹⁰⁰

3.5. Fransız Ordusuyla Şehrin İşgalini Destekleyen Ermenilerin Maraş'tan Kaçışı

Çatışmalar Fransızların şehri terk ettiği 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam etti. Fransız ordusu, 22 Ocak'ta başlayan ve yaklaşık 22 gün süren çarpışmalar neticesinde 11 Şubat 1920 gecesini Ermenilere haber dahi vermeden Maraş'ı terk ettiler.¹⁰¹ Fransızlar giderken; Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaş Hacı Nuri, Şişmanzade Arif, Mühendis Abdüllatif Beyler ile Maraş Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı Bey'i esir edip beraberlerinde götürdüler. Daha sonra Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı Bey, soğuktan etkilenerek yolda yürüyemez hâle gelince Fransızların onu bıraktıkları anlaşıldı. İsmail Hakkı Bey, Fransız birliklerini takip eden Türk kuvveleri tarafından bulunarak Maraş'a getirildikten sonra tedavi edilmeye çalışılıysa da başarılı olunamadı ve 22 Şubat'ta şehit oldu.¹⁰² Diğer tutukluların serbest kalması için Mustafa Kemal Paşa çeşitli girişimlerde bulundu. Bunun için hükümete telgraf çekip diğer devletler nezdinde temas kurulmasını istedi. Hükümetin bu konuda çeşitli girişimleri oldu. Amerikalı Amiral Bristol'un de yardımı olduğu ve neticede Türk esirlerin Beyrut Genel Komutanı General Gouraud tarafından Ağustos 1921'de serbest bırakıldığı görülmektedir.¹⁰³

Fransızların himayesine sığınıp kaçmak isteyen 8000'den fazla Ermeni de şehirden ayrılmak üzere yola dizilmişlerdi.¹⁰⁴ Kafilede yirmisi yaralı olmak üzere 2500 erkek bulunuyordu. Bundan başka 1200 hayvan, 150 kadar araba geriden geliyordu. General Querette karargâhtan ayrılır ayrılmaz Ermeniler burayı ateşe vermişlerdi. Yangın hala devam ediyordu. Ateş şehrin kuzeyine intikal etmiş umumi karargâhın bulunduğu Türk kışlalarını sarmıştı. Kol büyük bir sessizlik içinde hareket etmesine rağmen 2000 kadar Ermeni uykudan kalkıp Fransızların arkasından yollara düşmüştü. Bunlar arasında Fransızlara dededen kalma bir muhabbetle bağlı olan Hırlakyan ailesinin dört batın nesli

⁹⁹ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 170-172, 179.

¹⁰⁰ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1988, s. 182.

¹⁰¹ Sivas Valisi Reşit Bey'in Maraş'a Osmanlı bayrağının çekildiğini ve Fransızların şehri terk ettiğini bildiren yazısı için bkz. TİTE. 20/1 (12.02.1336).

¹⁰² Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 113. Ayrıca bkz. Cengiz Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*, Ankara: Lazer Yayınları, 2005, s.325.

¹⁰³ Günay, *Millî Mücadele'nin*, s. 60.

¹⁰⁴ TİTE. 20/8 (12.02.1336).

de bulunmaktaydı. Fransızlar, geri çekilirken Eloğlu köyünü de ateşe verdiler. General Querette, Zeytunlu Ermeniler aracılığıyla Dufieux'a haber gönderince o da İslâhiye'ye gelip Maraş'tan kaçan Fransız birliklerini bekledi.¹⁰⁵

Maraş müdafaasında 15 Şubat 1920'de tespit edilen şehit sayısı 200¹⁰⁶, yaralı sayısı ise 500 civarında idi. Kayıplar çoğunlukla dom dom kurşunu da denilen ucu kesik mermiler sebebiyle olmuştu. Bu yaralıların tedavisini güçleştirmekteydi.¹⁰⁷ Soğuk nedeniyle 1000 civarında Ermeni ile çoğu Senegalli 800 civarında Fransız askeri hayatını kaybetti. Bu rakamlar Fransızların Maraş'ta verdikleri ölü ve yaralı sayısının toplamına, Ermenilerin de Maraş'ta verdikleri ölü sayısına yakındır. Maraş'ta çatışmalarda 1200 civarında Fransız askeri ölmüştür.¹⁰⁸ Ölen Fransız askerlerinin çoğunun da Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen gönüllü Ermeniler olduğunu düşünen yazarlar vardır.¹⁰⁹

4. Çatışmaların Bitmesinden Sonra Maraş'ta Genel Durum

12 Şubat 1920 günü Kerhan Köyü'nde bulunan ve savaşın kazanılmasında büyük emeği olan Kılıç Ali ile başta Yakup Hamdi Bey olmak üzere diğer Kuvâ-yı Milliye Kumandanları Maraş'a geldi. Kumandanlar düşmanın geri dönme ihtimalini dikkate alarak Maraş'ın giriş yerlerinde mevziler hazırlattılar.¹¹⁰ Şehrin asayişini temin etmekle görevli olan Elbistan'daki askerler¹¹¹ ve savaşın başlamasıyla Elbistan taraflarına giden Müslümanlar şehre geri dönmeye başladı.¹¹² Maraş savunması için vilayetin değişik bölgelerinden gelenler için sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez sıcak yemek dağıtılmaktaydı. Bunun için camilerde millet mutfakları kurularak Maraşlı kadınlar tarafından mücahitlere ekmek ve yemek pişirildi. Teslim olduktan sonra şehirde kalan Ermenilerin işesi de bir süre millî kuvvetlerce temin edildi. Öte yandan şehitler defnedilip yaralıların bakımına başlandı. Bunun için Alman Hastanesi düzenlenerek Sıhhiye Müdürü Murat, Hükûmet Doktoru Hilmi ve sıhhiye memurlarından Cerenaoğullarından Hamdi, hastanede çalışmaya başladı¹¹³ Müslüman halk büyük bir sevinç yaşamanın yanı sıra

¹⁰⁵ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s.180.

¹⁰⁶ Millî Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı şehit listeleri, Ayhan Doğan tarafından derlenip yayımlanmış ve 1919-1923 yılları arasında Maraş ve köylerinden toplam 452 şehit tespit etmiştir. Ancak bu sayının tamamının Maraş millî mücadelesi sırasında şehit düşenler olmadığı, bu sayıya diğer cephelerde şehit düşen Maraşlıların da dâhil olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Ayhan Doğan, "Çanakkale'den Cumhuriyet'e Maraşlı Şehitler", *Edik Dergisi*, 2015, s. 50.

¹⁰⁷ Sivas'tan Harbiye Nezareti'ne çekilen telgraf için bkz. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 49, Fh. 49-1.

¹⁰⁸ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 183. Gönen, a.g.e, s. 337.

¹⁰⁹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. "The 22 Days of Marash", *Armenian Review*, vol. 31 (April 1979), p.417.

¹¹⁰ Ahmet Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s. 202.

¹¹¹ Ahmet Eyicil, "I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi", *Bellekten*, Cilt LXVII, Aralık 2003, sayı 250, s. 945.

¹¹² Özalp, *Mustafa Kemâl*, s. 236. Müslümanların Elbistan'a savaştan kaçmak değil orada teşkil olunan "Millî Kuvvetler"e katılmak amacıyla gittikleri hakkında bkz. Abraham H. Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide, translated from the original Armenian manuscripts by Hartunian*, Vartan, Boston: Beacon Press, 1968, p. 130.

¹¹³ Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 113-114.

perişan bir hâldeydi. Toplam 200 kişi şehit olurken en az 500 kişi de yaralanmıştı.¹¹⁴ Üstelik bunların büyük kısmı dom dom kurşunu denilen ucu açık mermilerin isabetiyle yaralandığından durumları çok ağırdı ve iyileşme ihtimalleri zayıftı.¹¹⁵ Bütün bunların yanı sıra savaşın getirdiği ağır şartlar nedeniyle şehirde sıtma, dizanteri ve İspanyol Gribi gibi salgın hastalıklar baş gösterdi. Hatta Amerikalı Doktor Wilson da sıtmaya yakalananlar arasındaydı¹¹⁶ Yaralıların bakımında Amerikan misyonerleriyle Near East Relief Cemiyeti çalışanlarının katkıları oldu. Yaralıların bakımı için Alman Hastanesi yetersiz kalınca şehrin farklı noktalarında düzenlenen iki hastane daha kullanıldı. Daha sonra bu hastanelerin teşkilatı daha da genişletilerek Bahçe, İslâhiye, Haruniye ve Antep civarından getirilen yaralıların tedavisine uygun hâle getirilmiştir.¹¹⁷

Fransızların şehri terk etmesi Müslüman ahali tarafından büyük sevinç ve coşkuyla karşılanırken düşmanla iş birliği yapan Ermeniler hayal kırıklığına uğradılar. Ermenilerden bir kısmı düşmanın ardından şehri terk ederken yenilgiyi kabul etmekte zorlanan bazı Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden ateş açmaya devam ettiler. Geride kalan Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden başka Fransisken Manastırı ve Katolik Kilisesi'nde bulunuyorlardı. Şehirdeki Protestan Ermenilerin lideri olan Hartunian, anılarını yazdığı eserinde kendi kilisesi güvenli olmadığı için Katolik Kilisesi'ne sığındıklarını ve 5000 kişi olduklarını ifade etmektedir.¹¹⁸ Hâlbuki Türk yazışmalarında Fransızların Maraş'tan çekilmesinden sonra yaralı Fransız askerleriyle 8500 Ermeni'nin teslim alındığı¹¹⁹ ve 450 kadın ve çocuğun Kuvâ-yı Milliye'nin himayesinde bulunduğu belirtilmektedir.¹²⁰

Fransız işgalinin sona ermesi gerçekten de Ermeniler için zor bir durumdu. Çünkü Ermenilerin de teşvikiyle ülke işgal edilmiş ve bunun sonucunda hem birçok Müslüman şehit olmuş hem de memleket viraneye dönmüştü. Ermeniler, durumlarının ne olacağı konusunda endişeliydi. Ermenilerden bazıları Suriye ve Lübnan'a, bir kısmı da yabancı ülkelere göç etti. Bazı Ermeniler de Anadolu'da bağımsız devlet olma umutlarını hâlâ kaybetmeyip Batı Anadolu'yu işgal altında tutan Yunanlıların zafer kazanmasına bel bağlayarak Rumlarla iş birliği yapıp var güçleriyle Yunan ordusuna destek olmak¹²¹ için buraya göç etmeye başladılar. Bu amaçla Maraş'ın yanı sıra Mersin, Beyrut ve hatta İstanbul'dan İzmir'e geçen Ermeniler vardı. Maraş'ın Protestan lideri Papaz Hartunian

¹¹⁴ Bazı Türk şehit ve yaralıların toplam sayısını 200 olarak vermektedir. Bkz. Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 113. Bazı Batılı kaynaklar ise 200 şehidin sadece düzenli birliklerin verdiği kayıp olduğunu, Türklerin toplam kaybının 4500 civarında bulunduğu görüşünü ortaya atmaktadır ki bu çok abartılı bir rakamdır. Bkz. Kerr, *The Lions of Marash*, p.195.

¹¹⁵ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı?*, s. 203.

¹¹⁶ Kerr, *The Lions of Marash*, p. 206, 211. Nejla Günay, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Maraş Yöresinde Sosyal Yapı Değişimleri ve Bu Değişimlerde Ermeni-Fransız Rolü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 51, Ankara 2009, s. 240.

¹¹⁷ Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 113.

¹¹⁸ Bu sayı çok abartılı görünmektedir. Bkz. Hartunian, *Neither to Laugh*, p. 147.

¹¹⁹ TİTE. 20/19 (16.02.1336).

¹²⁰ Konuyla ilgili olarak bkz. BOA. DH. ŞFR. 107/94. Ayrıca bkz. Alparslan, *Arşiv Belgelerine Göre*, s. 61.

¹²¹ 8 Mayıs 1921'de Mersin'de toplanan Ermenilerden bir kısmının vapurlara binerek Yunan ordusuna katılmak üzere yola çıktıkları hakkında bkz. ATASE. İSH. Kutu: 1251, Gömlek: 113, Fh. 113-1.

da İzmir'e gidenlerden biriydi.¹²² Dolayısıyla 1920 yılının yaz aylarında Anadolu'nun güneyinden büyük bir Ermeni göç hareketi başladı. Mersin Limanı bu hareketliğin ana merkezlerinden biri oldu. Zira hem Yunan ordusuna katılmak isteyenlerin hem de İzmir Limanı'ndan Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek isteyenlerin ilk çıkış yeri burasıydı.¹²³

Yunanlılar, kendi işgal bölgelerine göç eden Ermenileri ihtiyaç olduğunu düşündükleri Türk bölgelerinde iskân ettiler. Örneğin Hudut Emniyet Müfettişi'nin 14 Temmuz 1921'de bildirdiğine göre Silivri'ye üç vapur dolusu Rum ve Ermeni iskân edildi.¹²⁴ Yunanlılar başlangıçta işgal bölgelerinde Hristiyan nüfus yerleştirmeyi amaçlarken savaşın ilerleyen safhalarında asker ihtiyaçlarının artmasıyla iskân ettikleri kişilere askerliği zorunlu hâle getirdiler. Hatta Yahudilerden de askere gitmemeleri karşılığında altı ay için 1000 Drahma bedel talep ettiler.¹²⁵

Savaşın yıkıcı etkilerini şehirde bulunan Müslümanlar ve Ermenilerle birlikte hisseden Amerikalılar da Maraş Mutasarrıflığı'na bir dilekçe yazarak canları ve Amerikan müesseselerinin korunması talebinde bulundu.¹²⁶ Bunun üzerine Kuvâ-yı Milliye, Maraş'taki Amerikalıların güvenliğini sağlama sorumluluğunu da üstlendi.¹²⁷

Yıllardır Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren ve Ermenilerin Maraş'ı terk etmelerinden endişelenen Amerikan misyonerleri beyaz bayrakla Heyet-i Merkeziye'ye gidip Ermeniler için af talebinde bulundular. Bu talebin kabul edilmesi sonucunda kiliselerinden ateş açmaya devam eden Ermeniler silahlarıyla birlikte teslim olmayı kabul ettiler.¹²⁸ Maraş Kuvâ-yı Milliye Heyeti adına Kılıç Ali, Arslan Bey ve Yörük Selim bu işlemin yapılabilmesi için jandarma mülazımı Ramazan, Karaküçük Hacı Mustafa, Fatmalı Derviş, Vezir Mehmet, Ali Rıza Pişkin ve Efe Hasan'dan oluşan bir heyet belirledi. Bu heyete daha sonra Amerikalı Doktor Wilson ve Mr. Lyman da iştirak edecektir. Heyet, şunları teslim almıştır:

Katolik Kilisesi'nde; 700'den fazla Ermeni, ikisi subay olmak üzere 10 Fransız, 27 mavzer ve birçok yerli tüfek. Kümbet'deki yetimhanede; 800 Ermeni, beş Alman memur ve öğretmen, 30 mavzer ve birçok yerli silah. Abarabaşı Kilisesi'nde; çoğunluğu askerlik çağında 75 Ermeni erkek, biri subay 51 Fransız askeri, 30 mavzerle birçok başıbozuk tüfeğiyle çok miktarda cephaneye. Hastane ve kolejde ise çoğu çocuk olmak üzere binden fazla Ermeni.¹²⁹

¹²² Hartunian, *Neither to Laugh*, p. 187.

¹²³ ATASE. İSH. Kutu: 638, Gömlek: 62, Fh. 62-1; ATASE. İSH. Kutu:639, Gömlek: 21, Fh. 21-1.

¹²⁴ ATASE. İSH. Kutu:1501, Gömlek: 50, Fh. 50-1.

¹²⁵ ATASE. İSH. Kutu: 1501, Gömlek: 56, Fh. 56-1, 56-2.

¹²⁶ Yalçın Özalp, *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta Vesikalar: 1919-1920*, Kahramanmaraş: Selçuk Ofset, 2005, s. 191.

¹²⁷ ATASE. İSH. Kutu: 119, Gömlek: 81, Fh. 81-1; ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 49, Fh. 49-3.

¹²⁸ Hartunian, *Neither to Laugh*, p. 148, Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda*, s. 54-55.

¹²⁹ Teslim alınan silah ve cephanenin saklanan, çünkü savaştan sonraki aylarda toprak altından pek çok silah çıkarılmıştı) kullanılan ve kaçırılan silahların geri kalanı olduğu ve özellikle Fransız ordusunun

Daha sonra yapılan tahkikatta geride kalan Fransız askerlerinin, bir kısmının kış gecesi ani olarak verilen ve çok gizli yürütülen çekilme kararını haber alamadıkları için, bir kısmının da yaralı olduklarından dolayı gidemedikleri anlaşıldı. Kiliseler ve evlere toplu olarak sığınan Ermenilerin can, mal ve namus güvenlikleriyle beraber şehirde kısa sürede asayiş ve huzur temin edildi. Esir düşen Fransızların da güvenliği için tedbirler alınıp yaralı olanlarının tedavisine başlandı. Ölülerine saygı gösterilerek cesetleri kendi inançlarına göre defnedildi. Maraş'taki çarpışmalarda şehrin yarısı yanmış, üçte biri de top mermileri ile tahrip edilmişti. En büyük on mahalle tamamen yıkılmış, 8 cami, 10 kilise, 15 okul ve Maraş Kışlası yakılmıştı.¹³⁰

5. Fransızların Maraş'a Geri Dönme Çabaları

Fransızların Maraş'tan çekilmesi çok büyük bir bozgun yaşadıkları şeklinde yorumlanınca Maraş'a geri dönmenin hesabını yapmaya başladılar.¹³¹ Heyet-i Temsiliye tarafından 15 Şubat 1920'de bütün kolordulara bir genelge gönderilerek Maraş'taki zaferden sonra tedbirin elden bırakılmaması gerektiği, düşmanın geri dönme ihtimali olduğu belirtildi. Bu sebeple özellikle İslâhiye'nin çok önemli olmasından dolayı buranın güçlendirilmesi istendi. Çünkü İslâhiye'de yeteri kadar birlik olsaydı Maraş işgal edilemeyecek ve Fransızlar ek kuvvetler gönderemeyecekti.

Düşmanın Maraş'a geri dönmesini engellemek için Maraş, Antep, Pazarcık hattını takviye etmekle beraber; 1- Bahçe-Belpınar ve Belpınar'ın doğusundaki dağlar, 2- Gâvur Gölü tarafları 3- Maraş'ın güneyindeki boğazda millî kuvvetler oluşturulmalı ve buralara en güvenilir arkadaşlar gönderilmelidir. Karasu tarafında da millî kuvvetler kurulmalıdır. Halep, Şam, Filistin gibi yerlerde bulunan bazı aşiretlerle millî kuvvetler arasında iyi ilişkiler kurulmalıdır. Onlara Ermeni Fransız işgalci kuvvetlerinin Türk ve Arap halkın arasına girdiği söylenerek iş birliği yapılması temin edilecektir.¹³² Fransızlar Maraş'tan ayrıldıktan sonra Türk kuvvetleri onları İslâhiye'ye kadar takip etti. Fransız birlikleri Belpınar'a ulaştığında Bahçe Kuvâ-yı Milliyesi ile çatışmaya girdi. Fransızların top atışlarına rağmen ahali cesaretle savaştı ve 50 kadar Fransız askerini öldürdü.¹³³

Heyet-i Temsiliye. Fransızların kuvvet toplayarak Maraş savunmasını kanlı bir biçimde bastırmaları ve ahalinin parça parça edilmesi muhtemel olduğundan bunu engellemek için her yerde millî harekâta başlanması ve öncelikle Urfa'da Fransız işgali olan yerlerle buranın doğusunda gerilla tarzında hareketlere başlanması uygun görüldü.¹³⁴ Develi

arkasından Maraş'ı terk eden Ermenilerin silahlarını beraberlerinde götürdüğü konusunda bkz. Bağdadlıoğlu, *Uzun Oluk*, s. 114.

¹³⁰ Tekke, Kümbet, Kuyucak mahalleleri tamamen, Divanlı, Pınarbaşı, Şekerdere, Acemli, Ekmekçi ve Çukuroba mahalleleri kısmen, Abarabaşı Kilisesi'nin doğu ve kuzey tarafı kısmen, Belediye Çarşısı ve beş köy tamamen yanmıştı. Saral ve Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı?*, s. 203.

¹³¹ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s.188.

¹³² HTVD. Sayı: 15, yıl:5, belge numarası: 402, Ankara (Mart) 1956.

¹³³ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklâl Harbi IV, Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966, s. 109.

¹³⁴ HTVD. Sayı:15, yıl:5, belge numarası: 382, Ankara (Mart) 1956; HTVD. Sayı: 15, yıl:5, belge numarası: 384, 385, 386, Ankara (Mart) 1956.

Asayiş Mıntika Kumandanı Kemal, 9 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye Riyaseti ile Mirliya Ali Fuat Paşa'ya Göksun'da bir muharebe merkezi kurulacağını, Sarız ve Aziziye'nin telefonla bağlı olduğunu bildirdi.¹³⁵

Heyet-i Temsiliye başkanlığı birlikler, 25 Mart 1920'de harekât tarzının nasıl olması gerektiği ile ilgili bir talimat gönderdi. Buna göre;

"...Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire buldukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra Millî Kuvvetleri çeşitli yerlerde toplayarak ve küçük garnizonlardan başlamak suretiyle onları esir ve imha etmek, demiryollarını, köprüleri ve yolları keserek Fransızların ulaşım ve haberleşme imkânlarını sekteye uğratmak ve Fransız askerlerinin nakil yollarını küçük müfrezelerle kesmek suretiyle nakliyata izin vermemek. Böylece sevkiyatları önlemek, başta Urfa olmak üzere diğer bölgelerde direniş başlatmak. XIII. Kolordu cephesinin görevi, Fırat'ın doğusunu tahliye ettirmektir. Bunun için demiryolu hattının tahrip edilip, Fransız binalarıyla çadırlarının yakılması için temas birlikleri oluşturacaktır. Bu birlikleri bölge içinden temin etmek mümkün olmuyorsa bölge dışından da oluşturabilir. Bu birliklerin barınma yeri olarak emniyetli köyler yoksa yanlarına erzak verilmeli ve birliklerin görev devir teslim noktaları tespit edilmelidir. Burada birliklerin görev sahası Fırat'a kadardır. Bu saha içindeki Fransız birliklerini vurup baskınlar yapmakla görevlidirler. Eğer iyi tertip olunursa her biri onar kişiden oluşacak 20 birlikle Fransızları Fırat'ın batısında mahsur bırakmak mümkündür. Bu süre zarfında her taraftan Kuvâ-yı Milliye birlikleri Urfa'ya Fransız işgali olmayan yerlere gönderilecektir. Kati hücumlar Urfa'dan değil Fransızların en zayıf oldukları bölgelerden başlanacaktır. Demiryolu güzergâhında aşiretlerden destek alınabilir. XIII. Kolordu aynı zamanda Antep'teki Fransız işgal bölgesi aleyhinde de çalışmalar yapacaktır."¹³⁶

Mustafa Kemal Paşa, 27 Mart 1920'de Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e, Kilis ve Antep taraflarından alınan son bilgilere göre Fransızların Antep'teki kuvvetlerini takviye ettiklerinin, Antep Teali İslam Cemiyeti'nin Fransızlar için çalıştığını, Suriye'deki müfsit Arapların İslâhiye ve Cebelibereket havalisinde millî hareket aleyhine propaganda yaptıklarının belirlendiğini söyleyerek Maraş'ta IX. Alay'ın toplanmasını uygun gördüklerini bildirdi.¹³⁷

Heyet-i Temsiliye tarafından 29 Mart 1920'de III. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e gönderilen şifrede şu bilgiler verilmektedir: "Fransızların, Şarkta dört fırkası mevcuttur. Bunlardan ikisi İstanbul'da, biri Suriye'de, biri de Kilikya'dadır. Fransızların şu anda bir saldırıya geçmesi mümkün görünmüyor. Ancak Arapların bir kısmıyla birlikte bir harekât yapmaları mümkünse de bu etkili olamayacaktır. Maraş'ın kâfi miktarda bir kuvvetle takviyesi ve muktedir bir Alay Kumandanının emrinde bulundurulması münasip görülmektedir. Ayrıca Antep ve Maraş istikametlerinde düşmanın serbestçe hareket etmesini engellemek için 20. ve 12. Kolordular ile Haçın, Sis ve Mersin

¹³⁵ HTVD. Sayı: 35, yıl: 10, belge numarası: 863, Ankara (Mart) 1961.

¹³⁶ HTVD. Sayı: 15, yıl:5, belge numarası: 383, Ankara(Mart) 1956.

¹³⁷ HTVD. Sayı: 13, yıl:4, belge numarası: 346, Ankara(Eylül) 1955.

taraflarında bulunan Kuvâ-yı Milliye birliklerinin daha faal hareket etmeleri sağlanacaktır.¹³⁸ Dokuzuncu Alay'ın kuruluşu için Maraş münasip görülmüştü. Ancak Kuvâ-yı Milliye'nin toplanmasındaki müşkülât nedeniyle 1899 doğumluların celpleriyle Maraş ahalisinden kıtaatın takviye edilmesi emredildi.¹³⁹

Heyet-i Temsiliye, 31 Mart 1920'de, Albay Refet Bey'den aşağıdaki telgrafın İtalyan haber ajansı aracılığıyla neşredilmesini temin etmesini istedi. Buna göre;

“Adana'nın durumunun gittikçe kötüleştiği, Fransızların Urfa ve Maraş'ta yaptıklarını burada da yapmak istediği, Ermenileri silahlandırdıkları, Müslümanlardan gasp edilen silah ve hayvanların Ermenilere verildiği, birçok çiftliğin yakıldığı ve Müslümanların köylerinden kaçmak zorunda kaldıkları belirtiliyor. Yaşları müsait olan Ermeniler peyderpey silahlandırılıyor, Müslümanların jandarma olmasına asla izin verilmiyor. Öte yandan Fransızlar Maraş'ta Müslümanlarla Ermeniler arasında düşmanca hisler beslenmesi temin edilip çıkacak kargaşada bölgeyi işgal etmek için meşru zemin oluşturmaya çalışıyorlar. Bütün bunlar milletimiz tarafından protesto edilmektedir.”¹⁴⁰

Maraş'ta kalan Ermenilerin iâşesinde bazı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Fransızlar bu durumu göz önüne alarak Mart ayı başlarında yardım edebileceklerini, ancak bunun için bazı şartları olduğunu bildirdiler. Osmanlı hükümeti Maraş Mutasarrıflığını 11 Mart 1920 tarihinde bilgilendirerek 100-150 kişiden oluşan bir Fransız müfrezesinin memleketin selameti için Maraş'a geleceğini, amaçlarının intikam almak olmadığını belirtti.¹⁴¹ Ancak bu, Maraş Mutasarrıf Vekili İrfan Bey, eşraf ve Maraş'ta bulunan askerî yetkililer tarafından kabul edilmedi. Mustafa Kemal Paşa bunun Maraş halkına hakaret olduğunu ifade etti. Böylece Fransızların yardım bahanesiyle yeniden Maraş'a asker sokma girişimi sonuçsuz bırakıldı.¹⁴²

Mustafa Kemal Paşa, Antep'teki durumun kötüleşmesi üzerine Maraş'tan Kuvâ-yı Milliye gücüyle topların Antep'e sevk edilmesinin elzem olduğunu bildirdi.¹⁴³ Ardından gerekli hazırlıklar yapıldı ve Mustafa Kemal Paşa, 22 Nisan'da Antep Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Kılıç Ali Bey'e; 17 ve 18 Nisan 1920'de Maraş'tan iki top ve 2:4 makineli tüfekte birlikte yeterli sayıda Kuvâ-yı Milliye kuvveti Antep'e sevk edildiği haberini verdi.¹⁴⁴

Fransız işgaline uğrayan Adana, Mersin, İçil, Kozan, Maraş ve Ayntab livalarında ortaya çıkan zarar ve ziyanın tespit edilmesi için bazı çalışmalar yapıldı. Bu çalışmaların “Heyet-i Muhtelite-i Maliye” oluşturulmak suretiyle tespit edilip zararın karşılanması yolunda Mersin Mebusu Selahattin Bey Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir takrir vermiştir.¹⁴⁵

¹³⁸ HTVD. Sayı: 13, yıl:4, belge numarası: 347, Ankara(Eylül) 1955.

¹³⁹ HTVD. Sayı: 13, yıl:4, belge numarası: 348, Ankara(Eylül) 1955; Günay, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 245.

¹⁴⁰ HTVD. Sayı: 13, yıl:4, belge numarası: 350, Ankara(Eylül) 1955.

¹⁴¹ Bu konuyu içeren ve “Gayet müstaceldir.” İfadesi bulunan BOA. DH. ŞFR. 108/56 nolu belge muhteviyatının yer aldığı telgraf metni için bkz. Alparslan, *Arşiv Belgelerine*, s. 66-67.

¹⁴² Günay, *Birinci Dünya*, s. 245-246.

¹⁴³ HTVD. Sayı: 13, yıl:4, belge numarası: 356, Ankara (Eylül) 1955.

¹⁴⁴ HTVD. Sayı: 14, yıl:4, belge numarası: 364, Ankara (Aralık) 1955.

¹⁴⁵ Alparslan, *Arşiv Belgelerine*, s. 73.

6. Maraş Millî Mücadelesi'nin Türk Millî Mücadelesine Etkileri

Maraş Millî Mücadelesi, sadece kırlarda dağlarda değil şehrin sokaklarında, evlerinde gerçekleşti. Maraşlılar, varlıklarını, şehirlerini, meşru haklarını savunmak için dünyayı hayrete ve dehşete düşüren kahramanca hamlelerle Türk Kurtuluş Savaşı'nın yolunu açtılar. Üstelik Maraş'ta top yoktu, tüfek yoktu, imkânlar son derece kısıtlıydı. Kılıç Ali Maraş Millî Mücadelesi yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

"Maraş'ın Şekerli camii civarında şiddetli bir sokak çatışması oluyordu. Bir aralık yanımda bir kadın belirdi. Bir eliyle bir gaz tenekesi taşıyor, öteki elinde birkaç altın tutuyordu. Hâlinde büyük bir telaş ve heyecan vardı. Yalvarır bir sesle:

-Aman Paşam, diyordu, evimin bitişiğindeki evde Fransız ve Ermeni kuvvetleri var. Oradan size ateş ediyorlar. İşte şu bir teneke gazı getirdim. Benim evimi yakın ki, onların barındığı ev de yansın! Bu paraları da yakan yiğide ödül olarak verin!

Abarabaşı Kilisesi civarında buraya yardımcı kuvvet gönderilene kadar kendi kendilerine savunma yapan ve düşmanı kayıplara uğratan da sadece kadınlardı. Kadın erkek çoluk çocuktan ibaret Maraş'ın bir avuç yiğit evladı, bütün düşmanlara karşı ayaklanmıştı. Her bir Maraşlı delikanlı tek başına koca bir ordu kesilmişti. Bu diyarın yalnız evlatları değil, havası da suyu da toprağı da hatta gündüzü ve gecesi de dövüşüyordu."¹⁴⁶

Ali Fuat Paşa Maraş müdafaasını; bir kahramanlık destanı olarak nitelendirip başta Maraşlılar olmak üzere Pazarcık, Elbistan ve Göksunlular cesaret ve fedakârlık göstererek bu mücadeleyi kazanmışlar, Yirminci ve Üçüncü kolordulardan iştirak edebilen zabıt ve askerler de bu kahramanlık destanında rol oynamışlardır, şeklinde değerlendirmiştir.¹⁴⁷

Maraş'ın düşmana, işgalci güçlere karşı direnişi Türk Millî Mücadelesinin ilk zaferiyle sonuçlandı. Bu zafer, İtilaf devletlerinin en önemlilerinden biri olan Fransızlara karşı kazanıldığı için ayrı bir önem taşımaktaydı. Öte yandan İtilaf devletleri, henüz Osmanlı Devleti ile imzalayacakları barış antlaşmasının metnini hazırlayamamış, barış taslağını görüşmek üzere Londra'da toplanmışlardı. İşte böyle bir zamanda Maraş'tan gelen Fransızların yenildiği haberi, bütün planlarını alt üst etmiş ve konferans bir karar alamadan dağılmıştı.

¹⁴⁶ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 94-95.

¹⁴⁷ Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt IV, sayı 11, Ankara 1988, s. 494.

Maraş'ın kurtuluşu, Antep, Urfa ve Adana gibi Fransız işgali altındaki diğer bölgelerin de kurtulacağı umudunu ve cesaretini artırmıştı. Öte yandan Ermenilerin "Kilikya Ermeni Devleti" kurma hayalleri, çok büyük ölçüde suya düşmüştü.¹⁴⁸

Maraş'ın kurtuluşunu bir telgrafla kutlayan Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta Maraş'ı "Kahraman" sıfatı ile kullanmak suretiyle onurlandıran ilk kişi oldu. Paşa, telgrafta şunları söyledi:¹⁴⁹

"Uğradıkları zulüm ve yolsuzluklara karşı kahraman Maraşlı kardeşlerimizi yirmi güne yaklaşan bir süredir kan ve ateşler içerisinde işgalci Fransızlarla, onların silahlandırıp saldırttıkları kan dökücü Ermenilerle uğraşmakta idiler. 10/11 gecesini düşmanı İslâhiye yönünden çiğneyerek, kaçmaya zorlayarak millî varlıklarını elde etmeyi başarmışlardır."

Maraş'ın adının "Kahramanmaraş" olarak değiştirilmesi gündeme geldi Dâhiliye Nezareti konuyla ilgili olarak "Esbab-ı Mucibe Layihası" hazırladı. Buna göre; Maraşlıların Millî Mücadele'deki fedakârlığı ve kahramanca mücadelesinden söz edilmiş ve Maraş çiftçi murahasaları İktisat Kongresi'ne müracaat ederek Maraş'ın adının "Kahramanmaraş" olarak değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bunun gerekçesi olarak ise Anadolu'nun güneyinde yer alan Maraş livasının işgale uğradığı, ancak Maraşlıların buna karşı çıkarak kahramanca bir mücadele sergiledikleri, bütün imkânsızlıklara rağmen düşmanı şehirlerinde barındırmadıkları, bunun işgale uğrayan diğer şehirlerde de direniş azim ve kararlılığını artırdığı, Maraş'ın millî mücadele ruhunun oluşmasında çok büyük bir rol oynadığı belirtildi. İşgalciler tarafından kuşatılmış Gazi Ayntab'ın kurtuluşunda da Maraşlıların önemli hizmetleri olduğu ifade edildi. Bu büyük başarıyı gösteren şehrin "Menakıb-ı Tezkiri" için "Kahraman" unvanını hak ettiği ifade edildi.¹⁵⁰ Dâhiliye Vekâleti, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in bilgisi dâhilinde ve bu gerekçelerle bir kanun müsveddesi hazırlayarak 29 Mart 1923 (29/03/1339) tarihinde 1277/10689 numaralı kararla Hüseyin Rauf Bey başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'ne sundu.¹⁵¹ Ancak İcra Vekilleri Heyeti'nin 29/03/1923 tarihli toplantısında, taslağın kanunlaştırılmayarak iade edilmesine karar verilmiş¹⁵² ve bu şehrin kahramanlık destanının görmezden gelinmesi tercih edilmiştir. Maraş Valiliği'ne, Millî Mücadele sırasında kimlerin kahramanlık gösterdiği soruldu. Valilik 13 Aralık 1924 tarihinde verdiği cevapta Maraş halkının tamamının kahramanlık gösterdiğini bildirdi. Bunun üzerine Maraş şehri, 5 Nisan 1925

¹⁴⁸ Maraş mücadelesinin önemi hakkında ayrıca bkz. Erhan Alpaslan, "Maraş Millî Mücadelesinin Sonuçları", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed. Nejla Günay ve Fahri Kılıç. Ankara: Cedit Neşriyat, 2. Baskı, 2022, s. 261-274.

¹⁴⁹ TİTE. 19/12(12.02.1336); Mehmet Saray, *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s. 78.

¹⁵⁰ *Cumhurbaşkanlığı Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA)*. 030.10.66.439.22. lef 1.

¹⁵¹ CA. 030.10.66.439.22. lef 2.

¹⁵² CA. 030.10.66.439.22. lef 3.

tarihinde, kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilerek onurlandırılmıştır.¹⁵³İstiklâl Madalyası 17 Ağustos 1925 tarihinde düzenlenen törenle takdim edildi. Maraş Kalesi'nde saat 16.00'da yapılan törende öncelikle Maraş Kalesi'nde İstiklal Madalyası Türk bayrağına takıldı ve ardından bayrak göndere çekildi. Öğretmen Tahir Nadi bir kaside okumak suretiyle törene katılanların gururla kabaran duygularını daha da coşturdu.¹⁵⁴

Maraşlılar, sonraki yıllarda bu konuyu takip ettiler. 13 Ocak 1949 tarihli *Maraş Postası* gazetesi, "Kahramanmaraş meselesi" manşetiyle çıktı. Gazete konuyla ilgili haberinde ise, "Şehir meclisini fevkalade içtima davet ediyoruz. Kurtuluş Bayramına kadar kahramanlık unvanı kanunlaştırılmalıdır. Meclisin bu konuda bir karar almasını 12 Şubattan evvel bekliyoruz." cümlelerine yer verdi.¹⁵⁵ Ancak Maraş kamuoyunun talebi politikacılar tarafından görmezden gelindi. Maraş 1973 yılına kadar "Kahramanlık" unvanını almaya muvaffak olamadı. TBMM 7 Şubat 1973 tarihinde aldığı 1657 numaralı kararla şehrin adını "Kahramanmaraş" olarak değiştirdi.¹⁵⁶ Kanun 12 Şubat 1973 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.¹⁵⁷

Maraş'ın millî mücadeleyi kazanması her yıl bayram olarak kutlanmıştır. Bu kutlamaların bazı yıllarda 11 Şubat'ta kutlandığı da olmuştur. Ancak 1937 yılından sonra 12 Şubat bu özel kutlamaların yapıldığı gün olmuştur.¹⁵⁸

7. Sonuç

Maraş, Kuvâ-yı Milliye ile Türk milletinin birlikte hareket etmesi sonucunda Fransız işgalinden kurtuldu. Maraş millî mücadelesi Anadolu'nun işgal edilmesinden sonra kazanılan ilk zaferdir. Bu yönüyle işgal altındaki diğer bölgelerin de kurtarılması için umutların artmasına sebep olmuştur. Yaklaşık 50 yıldır Çukurova ve çevresinde devlet kurmak amacıyla örgütlenen Ermenilerin bölgede devlet kurmalarının mümkün olmadığı bir kez daha anlaşılmıştır. Şehirde bulunan Ermeniler özellikle Katolikler Fransızların arkasından Maraş'ı terk etmişlerdir.

Türk milleti, Maraş Millî Mücadelesi sonucunda birlik ve beraberlik duygusu içinde hareket edebildiği sürece en büyük zorlukların üstesinden gelebileceğini, bayrağının indirilemeyeceğini görmüştür. İşgalci ülkeler Maraş mücadelesinden sonra Londra

¹⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D. II, Cilt 17, İçtima Senesi II, İçtima: 94, 5/4/1341). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı, 14 Nisan 1925 tarihinde Resmî, Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bkz. *Resmî Gazete*, Numara 92, 14 Nisan 1341 (14 Nisan 1925), s. 30.

¹⁵⁴ Erhan Alpaslan-Sadi Gedik, "TBMM Tarafından Maraş'a İstiklâl Madalyası Verilmesi ve Şair Mehmet Tâhir Nâdî Bey'in Madalya Kasidesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 2018, Cilt 15, sayı 1, ss. 263-265.

¹⁵⁵ "Kahramanmaraş meselesi", *Maraş Postası*, 13 Ocak 1949, s. 1.

¹⁵⁶ İlgili kanun için bkz. *T.C. Resmî Gazete*, sayı 14446, 12 Şubat 1973.

¹⁵⁷ Mustafa Bıyıklı, "TBMM Tutanaklarına Göre Maraş İli Adının "Kahramanmaraş" Olarak Değiştirilmesi", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2014, s. 138-164.

¹⁵⁸ Cengiz Şavklı, "Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansımaları (1920-1950)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 61, güz 2017, ss. 309-340.

Konferansını toplayıp durumlarını gözden geçirme ihtiyacı duymuşlardır. Antep ve Adana'daki işgalleri takviye güçler sevk etmek suretiyle kuvvetlendirmişler, bu da oralarda işgal süresinin biraz daha uzamasına sebep olmuştur.

Maraş'ın kurtarılmasıyla Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa liderliğinde örgütlenen Türk millî mücadele hareketine karşı oluşabilecek tehdit ortadan kaldırılmıştır. Çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bulunduğu Sivas'a Maraş üzerinden ulaşma ihtimali engellenmiştir. Fransızların Kayseri ve Ankara'ya ulaşma imkânı da ortadan kaldırılmıştır. Maraş millî mücadelesi İtilaf devletlerinden birine karşı kazanılan bir zafer olduğu için Türk milletine moral kaynağı olmuştur.

Kaynaklar / References

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE).

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE).

Millî Savunma Bakanlığı Arşivi.

Künye Kayıt Defteri, Mustafa Çavuş (Sarıçiçek).

Yayımlanmış Belgeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. D. II, Cilt 17, İctima Senesi II, İctima: 94, 5/4/1341).

Sürelî Yayınlar

T.C. Resmî Gazete. Numara 92, 14 Nisan 1341 (14 Nisan 1925), 30.

T.C. Resmî Gazete. Sayı 14446, 12 Şubat 1973.

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD). Sayı: 13, yıl:4, belge numarası: 346,347, 348, 350, 356, Ankara (Eylül) 1955.

HTVD. Sayı: 14, yıl: 4, belge numarası: 364, Ankara (Aralık) 1955.

HTVD. Sayı: 15, yıl: 5, belge numarası: 382, 383, 384, 385, 386, 401, 402, Ankara (Mart) 1956.

HTVD. Sayı: 35, yıl: 10, belge numarası: 861, 863, Ankara (Mart) 1961.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+517, 6/2/1953.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+516, 11/2/1953.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 517, 12/2/1953.

“Kahramanmaraş meselesi”, *Maraş Postası*, 13 Ocak 1949, s. 1.

Araştırma ve Tetkik Eserler, Anılar

“The 22 Days of Marash”, *Armenian Review*, vol. 31 (April 1979): 402-417.

Akbıyık, Yaşar. *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. Baskı, 2015.

Akyüz, Yahya. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1988.

Alpaslan, Erhan ve Sadi Gedik, “TBMM Tarafından Maraş’a İstiklâl Madalyası Verilmesi ve Şair Mehmet Tâhir Nâdî Bey’in Madalya Kasidesi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.*Cilt 15, sayı 1, 2018: 263-265.

Alpaslan, Erhan. *Arşiv Belgelerine Göre Maraş Millî Mücadelesi.* Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2020.

- Erhan Alpaslan, "Maraş Millî Mücadelesinin Sonuçları", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. Ed. Nejla Günay ve Fahri Kılıç. Ankara: Cedit Neşriyat, 2. Baskı, 2022: 261-274.
- Altınanıt, Hasan İzzet. *Millî Mücadelede Güney Cephesi İşgal*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2016.
- Arslanyürek, Yaşar. "İngilizlerin Maraş'ı İşgali". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17 (Özel Sayı), 2020: 16-42.
- Bağdadlıoğlu, Adil. *Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*. Haz. Ali Rıza Pişkin, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1942.
- Bıyıklı, Mustafa. "TBMM Tutanaklarına Göre Maraş İli Adının "Kahramanmaraş" Olarak Değiştirilmesi". *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2014: 138-164.
- Brémond, É.. *La Cilicie en 1919-1920*. Paris: Imprimerie Nationale, 1921.
- Clair, Price. "Present Turkish Rule in Cilicia", *Current History*. 16:2, (New York 1922) 216-220.
- Compton, Major T. E.. "The French Campaign of 1920-21 in Cilicia", *Royal United Service Institution Journal*. 67, (1922): 68-79.
- Cuinet, Vital. *La Turquie D'asie*, İstanbul: İsis, 2001.
- Çelik, Kemal. *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Doğan, Ayhan. "Çanakkale'den Cumhuriyet'e Maraşlı Şehitler", *Edik Dergisi*. 2015.
- Doğan, Orhan. "Millî Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi ve Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri". *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep Bildiriler*. Haz., Ünlen, Erdem, Orhan Neçare, Yunus Emre Tansü ve Mehmet Biçici. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015: 161-181.
- Elliott, Mabel Evelyn. "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920". *The Armenian Review*. vol.31, (Spring 1978): 47-69.
- Eyicil, Ahmet. "I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi". *Bellekten*. Cilt LXVII, sayı 250, (Aralık 2003): 911-947.
- Eyicil, Ahmet. "Maraş Savunması". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt 21, sayı 61, (2005): 47-76.
- Gönen, Cengiz. *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*. Ankara: Lazer Yayınları, 2005.
- Güçlü, Yücel. "Millî Mücadele Yıllarının Öncesinde ve Sırasında Adana Vilayetindeki Ermeniler (1908-1921)". *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 37-67.
- Günay, Nejla. "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Maraş Yöresinde Sosyal Yapı Değişmeleri ve Bu Değişmelerde Ermeni-Fransız Rolü". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. Sayı 51, Ankara 2009: 235-258.
- Günay, Nejla. "Millî Mücadele'nin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı". *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*. 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, 47-74.

- Günay, Nejla. *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları*. İstanbul: IQ Yayınları, 2007.
- Günay, Nejla. *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
- Hacıoğlu, Ahmet Can. "İngiliz Arşiv Belgelerinde Mondros Mütarekesi Sonrası Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'da İngiliz Faaliyetleri". Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2022.
- Hartunian, Abraham H. *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide. translated from the original Armenian manuscripts by Hartunian, Vartan*. Boston: Beacon Press, 1968.
- Hovannisian, Richard G.. "The Postwar Contest for Cilicia and the "Marash Affair", *Armenian Cilicia*, Edited by: Richard G. Hovannisian and Simon Payaslian, Mazda Publishers, California 2008, 495-518.
- Karadağ, Hüsameddin. *İstiklal Savaşı'nda Maraş*. Mersin: Ata Çelebi Basımevi, 1943.
- Kerr, Stanley E.. *The Lions of Marash: Personal Experiences With American Near East Relief 1919-1922*. Albany: State University of New York Press, 1973.
- Mc Carthy, Justin. *Osmanlı'ya Veda*. çev. Mehmet Tuncel, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Özalp, Yalçın. *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta Vesikalar: 1919-1920*. Kahramanmaraş: Selçuk Ofset, 2005.
- Özalp, Yalçın. *Mustafa Kemâl ve Millî Mücadele'nin İlk Zaferi*. Ankara: Semih Ofset, 1984.
- Özçelik, İsmail. *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.
- Palabıyık, M. Serdar. "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Doğu Lejyonunun Kuruluşu ve Faaliyetleri (Kasım 1918-1921)". *Ermeni Araştırmaları*. Sayı 30, 2008, s. 113-137.
- Pişkin, Ali Rıza. "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü". *Edik Dergisi*. 12 Şubat 1962.
- Quatert, Donald. *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Salname-i Vilayet-i Halep*. 1323(1905).
- Saral, Ahmet Hulki ve Tosun Saral. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1970.
- Saral, Ahmet Hulki. *Türk İstiklâl Harbi IV, Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Saray, Mehmet. *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Şahingöz, Mehmet. "İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 1986.
- Şavkılı, Cengiz. "Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansımaları (1920-1950)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Sayı 61, Güz 2017: 309-340.

- Şavkılı, Cengiz. "Maraş Millî Mücadelesine Kadın ve Çocuk Kahramanların Katkıları, *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. Ed. Nejla Günay ve Fahri Kılıç. Ankara: Cedit Neşriyat, 2. Baskı, 2022: 409-426.
- Şıvgın, Hale. "Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt IV, sayı 11, Ankara, 1988: 481-494.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- The 22 Days of Marash: Papers on The Defense of The City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920". *The Armenian Review*. vol.30, (Winter 1977-1978): 382-397.
- Toğuzata, Aslan. "Maraş Sokak Muharebeleri". *Edik Dergisi*. 12 Şubat 1961.
- Turgut, Hulusi. Haz.. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Ünalp, Rezzan F.. "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması". *Gazi Akademik Bakış Dergisi*. Cilt 11, sayı 22, (Yaz 2018): 205-235.
- Véou, Paul, Du. *La Passion de la Cilicie 1919-1922*. (çev. Reşat Gögen, "Kilikya Faciası" 1919-1922 Siyasî ve Askerî Olaylar, adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937.
- Yakar, Serdar. Haz. *Maraş Millî Mücadelesinde Arslan Bey*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2014.
- Yakar, Serdar. Haz. *Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2012.
- Zarifioğlu, Sait. "Vezir Hocayla Röportaj". *Edik Dergisi*. 12 Şubat 1962.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Nejla GÜNAY | Gazi Üniversitesi |
ngunay[at]gazi.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5895-8359**

Nejla Günay, Kahramanmaraş'ta doğdu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Öğretmenliği Tarih Anabilim Dalı'ndan 1989 yılında mezun oldu. 1996 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bölümü'nde Yüksek Lisans'a başladı. "XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri" adlı yüksek lisans tezini 1999 yılında tamamladı. Aynı yıl Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü'ne okutman olarak atandı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bölümünde başladığı doktora eğitimini "Maraş Ermenileri" adlı tezi ile 2007 yılında tamamladı. Bu tez aynı yıl "Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları" adı ile IQ yayınevi tarafından kitap olarak basıldı. Bu çalışma 2012 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin yedi kategoride verdiği "Kahramanmaraş Kültürüne Hizmet Ödülleri" kapsamında en iyi kitap ödülünü aldı. Günay, sekiz kez TÜBİTAK Yayın Teşvik Ödülü aldı. Prof. Günay, 2023 yılında Gönüllerde Birlik Vakfı tarafından beş farklı kategoride her yıl düzenli olarak verilen "Muhsin Yazıcıoğlu Ödülleri" kapsamında "En İyi Araştırmacı" ödülüne layık bulundu. 2011 yılında Doçent unvanını alan Nejla Günay'ın kitaplarından bazıları şunlardır: "*Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*" (2015/2020); "*Gediz Bibliyografyası*" (1999); "*XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri*" (2005); "*100. Yılında 1909 Maraş Ermeni Olayları*" (2009); "*Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*" (2018); bölüm yazarlığı ve editörlüğünü yaptığı "*Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*" (2020) ile "*Millî Mücadele'nin Güney Cepheleri*" (2021) ve "*Aşiretler, Muhacirler, Mübadiller ve Mültecilerin İskânı*" (2021). 2018 yılında profesör unvanını alan Nejla Günay, hâlen G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Nejla Günay, evli ve üç çocuk annesidir.

**Prof. Dr. Nejla GÜNAY | Gazi University |
ngunay[at]gazi.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5895-8359**

Nejla Günay was born in Kahramanmaraş. She finished her undergraduate studies at Gazi University's Department of History Education in 1989. In 1996, she started her master's degree at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History. She completed her master's thesis titled "Jews of Bursa in the 16th Century" in 1999. In the same year, she was appointed as a lecturer to the Department of Atatürk's Principles and Revolutionary History at Gazi University. She received her PhD from the Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History in 2007 with his thesis named "Marash Armenians". This thesis was published in the same year as a book by the IQ publishing house named "Armenians and Zeytun Revolts in Marash". This work received "Kahramanmaraş Culture Service Awards" given by Kahramanmaraş Sütçü İmam University in 2012. Günay received the TÜBİTAK Publication Incentive Award eight times and Günay was also deemed worthy of the "Best Researcher" award within the scope of the "Muhsin Yazıcıoğlu Awards", which are given annually in five different categories by the Foundation for the Unity of Hearts (Gönüllerde Birlik Vakfı) in 2023. To give an example on books written by Nejla Günay, who received the title of Associate Professor in 2011 and became a professor in 2018 are: "From Forced Alliance to Crossroads, CUP and the Armenians" (2015/2020); "Gediz Bibliography" (1999); "Bursa Jews in the 16th Century" (2005); "1909 Marash Armenian Incidents in its 100th anniversary" (2009); "From Gazi Education Institute to Gazi University" (2018); "Ottoman Social Structure and Nation System" (2020), for which she was the author and editor of the chapters, and "Southern Front of the National Struggle" (2021), also the author and editor of the chapters, and "Tribes, Immigrants, Emigrants and the Settlement of Refugees" (2021). Nejla Günay, who received the title of professor in 2018, still works at Gazi University. She is a facultee at Gazi Education Faculty, Social Sciences and Turkish Education Department, History Education Division. Nejla Günay is married and has three children.

